

ŠUTNJA SASTAVNI DIO LITURGIJE I OSOBNE MOLITVE

MARIN ŠKARICA

Teologija u Splitu

UDK 264.069

Pregledni članak

Polazeći od preporuke saborske konstitucije o liturgiji da "se u pravo vrijeme obdržava sveta šutanja" (SC30), Auktor najprije iznosi dokaze o ponovnom otkrivanju vrijednosti i potrebe šutnje u liturgiji i osobnoj molitvi na temelju crkvenih uputa i izlaganja provjerenih duhovnih pisaca. Šutnja je posebno obrađena na temelju svetopisamske prakse: Božja šutnja, čovjekova šutnja, Isusova šutnja, Marijina šutnja, šutnja svetopisamskih žena. Upute za šutnju u dokumentima i obrednicima posaborske liturgije zaključuje se ova studiju.

U v o d

Jedan od glavnih ciljeva Drugog vatikanskog sabora bio je "sve više unaprijediti kršćanski život vjernika ... stoga je smatrao da na nj na poseban način spada i obnova i gajenje liturgije"(SC 1). Zato "dobra Majka Crkva želi marljivo provesti opću obnovu liturgije sa svrhom da bi kršćanski narod od svete liturgije sigurnije postigao obilne milosti"(SC 21). Liturgija je, naime, nužno i najsigurnije sredstvo obnove kršćanskog života. Radi toga je Sabor s pravom istaknuo: "Liturgija... u najvećoj mjeri pridonosi da vjernici životom izraze i drugima očituju otajstvo Kristovo i istinsku narav prave Crkve" (SC 2). U liturgiji "se pomoću vidljivih znakova označuje i, na način pojedinom znaku svojstven, izvršuje čovjekovo posvećenje"(SC 7). "Liturgija je prvo i nenadoknadivo vrelo iz kojega vjernici valja da crpe pravi kršćanski duh" (SC 14). Zato Sabor ispravno naglašava da je "liturgija vrhunac ka kojemu teži djelatnost Crkve, i ujedno izvor iz kojega proističe sva njezina snaga.

Iz liturgije, osobito iz euharistije, kao s izvora, izljuje se na nas milost te se s najvećim uspjehom postiže ono posvećenje ljudi i proslava Boga u Kristu, prema čemu se, kao prema svojoj svrsi, stječu

sva druga djela Crkve” (SC 10). Razumljivo je da istinsko duhovno obogaćenje u liturgijskim činima postižu oni vjernici koji u njima sudjeluju “s pravim raspoloženjem duše, ... s poznavanjem, djelatno i plodno” (SC 11). Da bi se postiglo da svi sudionici u liturgijskim obredima zaista sudjeluju punim, svjesnim i djelatnim učešćem, nužno se nameće potreba nastojanja oko njihova ispravnog liturgijskog odgoja (SC 14; 29). Prije svih, učitelji se liturgike trebaju za svoju zadaću pripremiti na prikladnim liturgijskim institutima (SC 15). Zatim posebnu brigu treba posvetiti temeljitoj liturgijskoj izobrazbi svećenstva (SC 14; 16; 18). Naglašava se potreba da i “klerici u sjemeništima i redovničkim zavodima steknu liturgijsku formaciju duhovnog života ...” (SC 17).

Ako svećenici budu temeljito liturgijski izobraženi i ako budu shvaćali ono što vrše u svetim obredima i ako budu živjeli liturgijskim životom, onda će imati i volje i znanja da, više primjerom nego riječju, “marljivo i strpljivo nastoje oko liturgijskog odgoja i djelatnog, nutarnjeg i vanjskog, sudjelovanja vjernika ...” (SC 19). Potrebno je vjernike tako odgojiti da aktivno i djelatno, tijelom i duhom, sudjeluju u cjelokupnom liturgijskom događanju. Sabor preporučuje: “Da bi se postiglo što djelatnije sudjelovanje, neka se vodi briga o usklpicima puka, odgovorima, psalmima, pripjevima, pjesmama kao i o činima, kretnjama i držanju tijela. U pravo vrijeme *neka se obdržava i sveta šutnja*” (SC 30).

1. Ponovno otkriće vrijednosti i potrebe šutnje u liturgiji

1. 1. *U pravo vrijeme neka se obdržava i sveta šutnja*

Vidimo da Sabor u članu 30. naglašava potrebu da vjernici u liturgijskim obredima ne budu nijemi promatrači nego da u njima aktivno sudjeluju kako ustima (usklicima, odgovorima, psalmima, pripjevima, pjesmama), tako i činima, kretnjama i držanjem tijela. Ali Sabor isto tako ponovno otkriva i naglašava vrijednost i potrebu šutnje kao sastavnog dijela liturgijske i osobne molitve i naziva je “sveta šutnja” te želi da se u posaborskim liturgijskim knjigama odredi i vrijeme i način za njezino obdržavanje.¹

¹ Jedan od prvih komentatora Konstitucije o svetoj liturgiji G. Barauna ispravno zapaža da član 30 i još neki koji govore o aktivnom sudjelovanju vjernika u liturgiji zahtijevaju ozbiljno nastojanje i

U prvotnom nacrtu Konstitucije o svetoj liturgiji nije se spominjala šutnja.² Na pismeni prijedlog nadb. Philippea,³ komisija je unijela dodatak *o svetoj šutnji kod liturgijskih čina*. Tada se još nije predviđalo da će npr. i misni kanon svećenik izgovarati glasno i stoga je ta preporuka u sadašnjoj liturgiji još potrebnija općeg uvažavanja. Ta odredba ujedno pretpostavlja da i Crkva naše vjernike smatra uglavnom zrelima jer samo djeca i duhovno nerazvijeni ne znaju što da rade za vrijeme šutnje. Šutnja, naime ne smije biti samo vanjska i bez sadržaja, nego će u njoj vjernici “kratko razmišljati o onome što su čuli, a poslije pričesti hvalit će i moliti Boga u svojem srcu” (OURM 23).⁴ I Opća uredba Liturgije časova (OULČ) naglašava opravdanost i vrijednost šutnje kad kaže “da u liturgijskim činima treba nastojati da se u svoje vrijeme obdržava i sveta šutnja ... da se omogućí odzvanjanje glasa Duha Svetoga u srcima i da se osobna molitva uže poveže s riječju Božjom i s javnim glasom Crkve”(OULČ, 201-202).

1. 2. Manjak šutnje u predsaborsko vrijeme

Saborsko otkriće vrijednosti i opravdanosti šutnje u liturgijskim činima pripremano je godinama pa i desetljećima koja su prethodila Saboru. Romano Guardini veoma je cijenio šutnju i pisao je: “Mi želimo ozbiljno uzeti šutnju ... Ako bi me netko upitao gdje započinje liturgijski život, ja bih odgovorio: učenjem šutnje. Bez nje svemu

velik napor da bi se to i postiglo: “Radi se, kako u toliko drugih slučajeva, o članu od tri retka. Površan će čitatelj reći da ga nije teško prenijeti u praksu: dovoljno je narod poučiti kada mora sjesti, ustati i kleknuti, dosta je naučiti neke odgovore misniku i sve je gotovo. Stvarnost je sasvim drukčija. Tko posjeduje i malo pastoralnog iskustva zna što znači poduzimati da narod sudjeluje kod liturgije, s obzirom na individualistički mentalitet današnjeg čovjeka, pogotovo u gradovima. Tko ne vdi da se iza tih nekoliko lakonskih članaka Konstitucije kao nužna pretpostavka krije toliko posla katehizacije, propovijedanja i teološke formacije o velikim otajstvima Boga, Krista, Crkve, Otajstvenog tijela, dakle o središnjim istinama čitavog kršćanstva?” - G. BARAŪNA, *La partecipazione attiva, principio ispiratore e direttivo della Costituzione*, u: G. BARAŪNA i surad., *La Sacra Liturgia rinnovata dal Concilio*, LDC, Torino-Leumann 1965, 167-168.

² Usp. Schema Constitutionis de Sacra Liturgia, br 27 (Actuosa participatio), u: *Acta Synodalia Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II*, svezak I, dio I, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, 273.

³ Nadbiskup P. Philippe je uz br. 27 u Nacrtu Konstitucije predložio da se doda: “Attamen in actione liturgica sacrum silentium interdum quoque observetur- Neka se ipak u liturgijskom činu pokatkad također obdržava sveta šutnja.” Isto, *Acta Synodalia*, I., 1, 645.

⁴ M. KIRIGIN, *Konstitucija o svetoj liturgiji - Sacrosanctum Concilium*, izd. Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1985, 153.

nedostaje ozbiljnost i ostaje praznina. Treba posve jasno reći da se šutnjom ne upućujemo putem fantazije i estetizma ... Ono što nas ovdje zabrinjava je druga stvar, stvar posve ozbiljna i veoma važna, i - treba nažalost priznati - veoma zanemarena: ova šutnja, koja je prvi uvjet svakog liturgijskog čina ... Šutnja i riječ idu zajedno. Jedna pretpostavlja drugu. Da, zajedno, one čine cjelinu ... Važnost šutnje za sveto slavlje ne može biti precijenjena, bilo da se radi o šutnji koja ga priprema ili o onoj koja treba nastati za vrijeme slavlja. Šutnja otvara nutarnje vrelo iz kojega ključa Riječ.”⁵ Guardini naglašava da navještaj Božje riječi dublje prodire u našu dušu i jače zahvaća naš život ako je slušamo u šutnji, nego ako je sami čitamo. Zato ni Isus nije rekao: “Tko ima oči, neka čita”, nego: “Tko ima uši, neka čuje” (Mt 11,15). Time se ne želi podcijeniti osobno čitanje Svetog pisma, koje je dobro i potrebno, ali još je bolje i potrebnije naviještanje i slušanje Božje riječi, jer izgovorena riječ ima posebnu puninu i moć da prodre u dubinu duše i da zahvati savjest. Zato je prema sv. Pavlu navještaj i oslušivanje Božje riječi izvor vjere (Rim 10,14).

Guardini slikovito kaže da je Bog, koji je došao među nas da nas spasi, Riječ Božja odvijeka. Ali, došavši među nas, nije najprije rasvijetlio naš duh niti se zatvorio u knjigu, nego je postao čovjek, koga se moglo vidjeti, slušati, doticati. To želi postići i navještaj Božje riječi u liturgiji. “Dakle Božju riječ treba moći čuti; to pretpostavlja šutnju ... Imati uši za slušanje, to je najprije milost; jer samo onaj može čuti Božju riječ, koji je imao otvorene uši za Boga u toj riječi”... Da bismo to postigli traži se i naša suradnja: “postati iznutra prisutni; postići pažnju koja će biti jača od nas samih; otvoriti se onome što dolazi u nas, svetoj riječi. Ali sve to zaista je moguće tek nakon uspostave nutarnje šutnje. Stvarno se može slušati jedino u šutnji”... Da bi “Božja riječ mogla početi živjeti, za to je potrebna nutarnja šutnja koja mora biti uspostavljena već prije službe Božje; ako je moguće, na putu u crkvu ili, još bolje, u bdjenju, kroz vrijeme sabranosti.”⁶

Prermda je šutnja u liturgiji i molitvi veoma stara i časna tradicija, ipak je vremenom skoro posve nestala, barem u službenoj liturgiji Crkve. U godinama prije Drugoga vatikanskog sabora šutnja je u liturgiji bila posve zanemarena. Na to su upozoravali neki liturgičari i

⁵ R. GUARDINI, *La Messe* (Lex orandi, 21), Les Éditions du Cerf, Paris 1957, 20; 24-25.

⁶ Usp. Isto, 26-30; ovdje 29-30.

pojedini crkveni dokumenti. Tako poznati liturgičar C. Vagaggini žali što u misi nema više mjesta za kratke časove sabranosti i razmatranja u tišini, premda nam takve časove potvrđuje veoma stara crkvena predaja.⁷ I C. Braga, jedan od prvih i poznatih komentatora Liturgijske konstitucije "Sacrosanctum Concilium", opisujući liturgijsku situaciju neposredno prije Sabora, kaže da je šutnja "veoma zanemaren element, ili naprosto namjerno žrtvovan u ime aktivnog sudjelovanja, koje je pogrešno shvaćeno u dosta ograničenom smislu riječi i pokreta. Zaboravlja se da se intenzivnošću kojom je življena ova šutnja može mjeriti stupanj i sposobnost pripremljenosti vjernika za pravo sudjelovanje."⁸ Mnogi vjernici su izražavali želju da bi u liturgiji bilo mjesta i za časove sabranosti i šutnje. I crkvene vlasti sve više uviđaju da su takve želje opravdane. Npr. Francuski episkopat upozorava da u liturgiji više nema nimalo prostora za šutnju, jer je previše tumačenja obreda i poticanja na aktivno sudjelovanje i upozoravaju da je potrebno pravilno shvatiti šutnju. Šutnja, koja je izraz individualizma, nezainteresiranosti i mrtvila, treba nestati. Međutim, postoji i plodna i veoma korisna šutnja, šutnja punine i zajedništava, koja se hrani molitvom, pjesmom, katehezom. Nju treba zadržati. Jer "šutnja je vrhunac molitve, i njezinom kakvoćom mjeri se nastojanje oko sudjelovanja."⁹

I uputa Kongregacije obreda *De Musica Sacra*¹⁰, upotrebljavajući i neke izričaje iz *Mediator Dei*, ističe da "Misa po svojoj naravi traži da svi nazočni u njoj sudjeluje na njima vlastit način. To sudjelovanje prije svega mora biti nutarnje, to jest obavljeno pobožnom pažnjom duha i naklonošću srca, čime se vjernici usko povezuju s Vrhovnim Svećenikom ... i zajedno s njim i po njemu prinose (žrtvu), i skupa s njime prinose sebe" (DMS 22a). Ista Uputa određuje da za vrijeme Posvete "treba prestati svako pjevanje i, gdje je običaj, također zvuk orgulja i bilo kojeg muzičkog instrumenta. Nakon što je obavljena Posveta, ako još ne treba pjevati Blagoslovljen, savjetuje se sveta šutnja sve do Očenaša" (DMS 27 e-f). "Trebalo bi veoma pošto-

⁷ Usp. C. VAGAGGINI, *Il senso teologico della liturgia*, Ed. Paoline, Roma 1958, 243-245.

⁸ Citira: D. Sartore, "Silenzio", u: D. SARTORE e A. M. TRIACCA ured., *Nuovo dizionario di liturgia*, Ed. Paoline, Roma 1984, 1382.

⁹ Francuski episkopat, *Directoire pour la pastorale de la messe à l'usage des diocèses de France*, Paris 1956, br. 140-141.

¹⁰ Sacra Congregatio Rituum, *Instructio De Musica Sacra* (DMS), AAS 50 (1958), 630-663

vati (taj) mudri savjet, posebno ne ubacujući, u tim zbijenim trenucima otajstva, bilo kakvo pjevanje. Šutnja u kanonu je znak divljenja, klanjanja, eshatološkog iščekivanja, osjećaja Boga, jer je naš jezik nesposoban izraziti njegove savršenosti. Također i Liturgijska Konstitucija preporuča obdržavanje šutnje (SC 30) ... Njom se mnogo olakšava osobna molitva vjernika, koja je veoma važna u liturgijskom činu. Treba poštovati i braniti 'časove šutnje' u Misi. Prekidanje ovih sugestivnih i veoma odgojnih časova mira treba biti uvijek sve diskretnije i postupno postati sve rjeđe, da se ne bi zavrijedio prijekor da se danas u Misi sprječava moliti. Neprestano pjevanje postaje, s vremenom, razdražujuće. Kanon je najduži dio Mise prepušten osobnoj molitvi. Šutnja za vrijeme euharistijske molitve također podcrtava predvoditeljsku ulogu celebranta."¹¹

1. 3. Sve veće otkrivanje važnosti šutnje u liturgiji

Sabor je prepoznao vrijednost šutnje u liturgiji i osobnoj molitvi i odredio da se ona obdržava u predviđeno vrijeme. To vrijeme za časove šutnje trebale su odrediti obnovljene liturgijske knjige i crkveni dokumenti, koji su postupno objavljeni. Tako je šutnja i u liturgiji i u osobnoj molitvi postupno dobivala svoj prostor i svoju važnost. Odmah nakon Sabora šutnja je imala mali prostor, jer ni sami svećenici nisu još shvatili njezinu vrijednost i opravdanost, te su prednost davali izvanjskom aktivnom sudjelovanju, a šutnju su svjesno ili nesvjesno izbjegvali. U tom smislu ispravno primjećuje H. Urs v. Balthasar da se u novim liturgijskim formama osjeća nedostatak duhovnog ozračja, klanjanja i šutnje, jer svećenici smatraju da je to nepotrebno i da narod nije odgojen za takve čine, pa nastoje na sve načine cijelo vrijeme ispuniti molitvama, čitanjima, odgovorima, pjevanjem, poticajima. On dalje naglašava da trebamo biti svjesni da vjernici preko tjedna nemaju ni vremena ni mogućnosti za dublju sabranost. Stoga na nedjeljnoj Misi trebaju čuti Božju riječ i već tada je upijati u sebe u tišini "jer čin primanja, osobnog usvajanja u tišini je prijeko potreban, ako se ne želi da sve bude posijano na kamenito tlo i među trnje."¹²

¹¹ P. MASSI, *Catechesi del rinnovamento liturgico*, LDC, Torino-Leumann 1965, 441-442. Taj je stav zastupan prije Sabora dok je svećenik euharistijsku molitvu molio tiho. Nakon Sabora su, kao što ćemo niže vidjeti, predviđeni drugi časovi šutnje u Misi.

¹² H. Urs v. BALTHASAR, *Chi è il cristiano?*, Queriniana, Brescia 1966, 33.

Te primjedbe su točne, jer navještaj Božje riječi i otajstva zahtijeva mogućnost razmišljanja u šutnji, bez čega će sam navještaj slabo zahvatiti dušu. Jasno je da šutnja, koja želi biti plodna i iz navještaja izvući duhovni plod za život, zahtijeva velik napor i zalaganje. "Biti posve u šutnji: to je najteže od svega i odlučujuće u umijeću molitve. Šutnja nije samo nešto negativno - pauza između riječi, povremeni prekid govorenja, nego je, ispravno shvaćena, nešto krajnje pozitivno: stav pažljive spremnosti, budnosti i prije svega osluškivanja. Hezihast, onaj kojemu je uspjelo postići 'hezihiju', tj. nutarnju tišinu ili šutnju, jednostavno je onaj koji sluša. On osluškuje glas molitve u vlastitu srcu i spoznaje da taj glas nije njegov, nego nekoga drugoga koji govori u njemu."¹³ Mnogi traže i žele časove šutnje i u liturgiji i u osobnoj molitvi. "Za sve nas može biti znakovito da mnogi, i posebno upravo mladi, traže nutarnji mir, produbljenje svoga života, sabranost i šutnju, i više vole liturgiju u kojoj bi se što manje djelovalo i 'objašnjavalo'. Može u tome biti i nekog komoditeta. Ali tko bi mogao zanijekati želju da se odahne, da se *produbi*, iz čega se jedino u krajnoj liniji može crpsti zaista ljudski život? Jer ukoliko se ne obnavljamo preko uvijek novih nutarnjih iskustava, naš život i sve što poduzimamo upadaju u površnost i mlitavost ... Nema, (naime), nikakve suprotnosti između riječi i šutnje, djelovanja i kontemplacije, kao što istoj stvari pripadaju udisanje i izdisanje. Aktivnost vuče svoju snagu iz unutarnjeg uvjerenja."¹⁴

Čovjek je biće duhovno-tjelesno zato i svako njegovo djelovanje, dosljedno i sudjelovanje u molitvi i liturgiji, nužno mora biti i nutarnje i izvanjsko. Ako nedostaje bilo koji od tih nužnih elemenata, sudjelovane je neučinkovito, prestaje biti duh koji oživljuje i postaje slovo koje ubija. Autentična osobna molitva proizlazi iz zajedničke i k njoj vodi. A zajednička liturgijska molitva bit će plodonosna samo ako izvire iz duboke vjere i povezanosti s Bogom u nutarnjoj sabranosti i ako se nastavlja kroz dan i tjedan u osobnoj sabranosti i molitvi. Ako netko ne osjeća potrebu osobne molitve i zahvaljivanja kroz cijeli dan, znak je da je njegovo sudjelovanje u liturgiji bilo samo izvanjsko. Duhovni život se ne iscrpljuje u liturgiji, puninu trebamo crpsti u

¹³ K. WARE - E. JUNGCLAUSSEN, *Uvod u molitvu srca*, Izd. Družba katoličkog apostolata, Zagreb 1983, 9.

¹⁴ L. ZENETTI, *I giovani rinvano la liturgia*, LDC, Torino-Leumann, Alba 1971, 190-191.

osobnoj molitvi i razmišljanju. Zato nema prave djelotvorne zajedničke molitve, koja ne bi bila i osobna, niti osobne koja ne bi izvirala iz liturgije i vodila prema liturgiji. Osobna molitva uvijek crpe svoju snagu u liturgijskoj molitvi i liturgijskim tekstovima. Izvanjsko sudjelovanje treba biti i znak i izraz i zajedničke molitve i nutarnjeg sudjelovanja. Jedno bez drugog je kao tijelo bez duše. Ako izvanjsko bogoslužje ne prati nutarnja pobožnost, onda ono postaje beskoristan običaj, prazna parada. Jasno je da liturgijska molitva hranjena kontemplacijom ima prednost pred osobnom neliturgijskom. I zajednička liturgijska i osobna molitva, da bi bile plodonosne i autentične, trebaju proizlaziti iz nutrine, iz srca prožetog vjerom i predanjem Bogu, trebaju biti moj osobni izričaj vjere i moj susret s Bogom.¹⁵

Koji je odnos između liturgijske i osobne, privatne molitve? Ne tako davno postavljala se oštra granica između te dvije vrste molitve, govorilo se i o protivnosti čak i o suparništvu. Jedni su davali prednost jednoj, drugi drugoj. Međutim, među njima nema bitne razlike, struktura im je ista, u obje središnje mjesto zauzima Božja riječ. "Riječ je Božja proglašena u liturgijskoj zajednici; istu Riječ oslušujemo u šutnji i samoći privatne molitve ... Riječ potakne srce, ono je prihvaća, usvaja i konačno ponovno izriče ili pjeva hvale i zahvale. Kako u zajedničkom slavljenju, tako i u privatnom. U jednom i drugom slavljenju trenuci šutnje igraju isto tako važnu ulogu kao i slušanje Riječi. Zahvaljujući nedavnoj liturgijskoj obnovi ponovno smo službeno našli vrijeme šutnje pod oblikom stanki u molitvi. U slavljinama prve Crkve one, uostalom, nikada nisu nedostajale."¹⁶ I najstariji izvori duhovnosti govore o dva oblika slavlja ili o dvije liturgije, nutarnjoj i izvanjskoj, koje se nadopunjuju i danju i noću izmjenjuju u životu monahâ i vjernikâ. Nepoznati sirski autor s početka IV. stoljeća u *Knjizi stupnjeva* govori da se "jedna Isusova Crkva dijeli na tri različite Crkve, od kojih svaka ima svoju vlastitu liturgiju: vidljiva liturgija u crkvama, nevidljiva u srcima i nebeska liturgija pred Božjim prijestoljem. Vjernik treba da se kao po stupnjevima uzdiže od jedne do druge liturgije."¹⁷

¹⁵ Usp. P. MASSI, nav. dj., 435-444.

¹⁶ A. LOUF, *Gospodine, nauči nas moliti*, Izd. Sestre sv. Križa, Đakovo 1978, 142.

¹⁷ Isto, 144.

Nažalost većina vjernika ostaje na prvom stupnju, a pozvani su da idu dublje i da sudjeluju i u one druge dvije: u liturgiji srca, nutrine i u liturgiji neba. Na putu od zemaljske do nebeske liturgije nalazi se crkva srca, u kojoj možemo neprestano slaviti svoju tihu nutarnju liturgiju. To je siguran put prema nebeskoj liturgiji kojoj predsjedava Isus Krist. Do liturgije srca mogu doći samo oni koji su prije sudjelovali u vidljivoj liturgiji u crkvi, jer je nutarnja molitva plod liturgije. Što više vremena posvetimo liturgijskoj molitvi, tim više će se u nama buditi želja za nutarnjom molitvom, i obratno. Po nutarnjoj molitvi cijeli naš dan može se pretvoriti u molitvu, možemo moliti bez prestanka, jer neprestano ostajemo povezani s Bogom, ostajemo u molitvi. Prava molitva teži da postane trajna. Onaj tko na taj način moli nikada nije sam. Njegova liturgija-molitva već pripada nebu i Gospodin je u njoj prisutan.¹⁸ "Srce postupno postaje Svetinja nad svetinjama te šutljive liturgije ... Riječ budi i potiče srce koje je u početku još uspavano. Njome oplodeno, ono postizava svoj puni rast. Zahvaćeno Riječju, srce je sada posvećeno poput hrama gdje se bez prestanka slavi služba Riječi u najdoslovnijem smislu ... U srcu se slavi potpuno bogoslužje, vidljivo i posve nutarnje, s duhovnim svećenstvom i nekrvnom žrtvom ... Duh Sveti u nama potpuno zahvaća tu nutarnju liturgiju srca. On je i vodi. I znakovi te liturgije jasno upućuju na Duha i na njegovu djelatnost u nama. Prvi i važan znak jest sloboda ... Sinove Božje vodi Duh Božji."¹⁹ Tada više nisu potrebna pravila kada i kako moliti, potpuno nas je obuzela molitva, jer nas Duh potiče i sve dublje uvlači u svoju molitvu i moli zajedno s nama i u nama. Tada molitva osvaja naše slobodno vrijeme, uvlači se u cijeli naš dan. Molimo neprestano. Ali ta molitva ne priječi nam da se bavimo ljudima i stvarima, ona nas samo vodi i potpomaže naša djela i riječi. Tako se posao i molitva isprepleću i čine cjelinu u našem životu.

Druga značajka molitve u Duhu jest da je *jednostavna*. Ne treba mnogo riječi. I Isus tako postupa: u Getsemanskom vrtu molio je ponavljajući iste riječi (Mt 26, 44). I učenike je učio jednostavnosti, jer Bog zna što nam treba (Mt 6, 7-8). Molitva Duha ograničava se na poklik: Abba - Oče (Rim 8, 15; Gal 4, 6). Jednostavna molitva postala

¹⁸ Usp. Isto, 144-150.

¹⁹ Isto, 151-153.

je tradicija i na Istoku i na Zapadu i s vremenom se razvila u strelovite molitve, posebno zazivanje i ponavljanje imena Isus.

Molitva ima i socijalnu dimenziju: ona povezuje međusobno ljude cijelog svijeta, ona pročišćava i ljude i stvari, uspostavlja i ozdravlja sve stvoreno. Svaka molitva je zahvala Bogu za sve njegove milosti i darove. Jedini čovjek je sposoban zahvaljivati Bogu u ime cijelog čovječanstva. Zahvalnost je bitna oznaka kršćanina. Ali i molitva prošnje i zagovora u korist bližnjega sa zahvaljivanjem postaje žrtva zahvalnosti čovječanstva Ocu. Zahvaljivanje Bogu na svemu kruna je molitve.²⁰

Ovaj kratki prikaz razmišljanja teologa i duhovnih pisaca o važnosti i vrijednosti kako liturgijske izvanjske molitve tako i one nutarnje u tišini srca završimo sljedećim riječima: "Ovdje molitva kršćanina postaje slavlje u kojem sudjeluje cijelo stvorenje. Ona prelazi u svetkovinu svega onoga što nam je blisko ili što živimo ... Ako je molitva nutarnji kult i liturgija srca s nevidljivim žrtvenikom i otajstvenom žrtvom, tada je svaki molilac liturg vlastite molitve, svećenik i nutarnja žrtva paljenica. Kao što je Isus pred licem svoga Oca 'uvijek živ da nas zagovara' (Heb 7, 25) i kao što on prikazuje žrtvu, postavši svećenik zauvijek, tako i svaki kršćanin treba da prinosi istu žrtvu molitve: 'Po njemu, dakle, neprestano prinosimo Bogu žrtvu hvalbenu, to jest plod usana što ispovijedaju Ime njegovo' (Heb 13, 15). To svećeništvo i ta žrtva ovdje su za sav svijet."²¹

2. Šutnja u Svetom pismu²²

Povlačenje u samoću i tišinu, da bi se u šutnji i sabranosti moglo stupiti u što dublji i intimniji odnos s božanstvom, poznato je i u predkršćansko vrijeme i sve do naših dana u mnogobožačkim religijama, a isto tako i u raznim kulturama i filozofijama, osobito u grčkoj i rimskoj, te kod muslimana. Posebnu vrijednost samoće, tišine i šutnje u našem saobraćaju s Bogom, u molitvi i razmišljanju, pronalazimo u kršćanstvu od najstarijih vremena. Na osobit način takav

²⁰ Usp. Isto, 141-166; usp. K. WARE - E. JUNGCLAUSSEN, nav. dj., 9-41.

²¹ A. LOUF, nav. dj., 166.

²² Opširnije o toj temi Usp.: R. LACK, *Deserto - Il desero nella Bibbia*, u: S. De FIORES i T. GOFFI ur., *Nuovo dizionario di spiritualità*, Ed. Paoline, Roma 1979, 381-389.

oblik molitve brižno su obdržavali i u njemu doživljavali intimnu povezanost s Bogom ckveni Oci, pustinjaci i mistici Istoka i Zapada. Sve do naših dana bilo je, a vjerujemo da će uvijek i biti, onih koji su otkrili posebnu vrijednost sabranosti i šutnje za intiman i radostan susret s Bogom, te su se povlačili i povlačit će se u samoću i tišinu, da bi kroz molitvu i šutnju doživjeli radost takvog susreta.²³ Ograničavamo se samo na znakovite vidove šutnje u Svetom pismu.

Božja šutnja - Tajna Presvetog Trojstva od vječnosti je zavijena u tajnu Božje šutnje. Sv. Ivan govori o Isusu Božjoj Riječi koja je Bog, od početka u Bogu, a postala je tijelom u vremenu i tako smo upoznali njegovu slavu (Iv 1, 1-2; 14). Duh Sveti objavio se u Isusovu životu i sam Isus nam ga je obznanio. Sv. Pavao u Poslanici Rimljanima govori o Isusu Kristu kao o "objavljenju Otajstva prešućenog drevnim vremenima, a sada očitovanog i po proročkim pismima odredbom vječnoga Boga svim narodima obznanjenog za poslušnost, vjeru" (Rim 16, 25-26). Moglo bi se reći da je to šutnja Božje ljubavi.

Ali Izraelski narod često je griješio, otpadao od Boga, pa se javlja šutnja Božje srdžbe, Bog šuti, ne govori svome grešnom narodu preko proroka. Bog je često govorio s velikom moći, zato se prorok pita zašto šuti sada kad zlikovci tlače pravedne: "Zašto gledaš vjerolomce, šutiš kad zlikovac ništi pravednijeg od sebe?" (Hab 1, 13). I Job vapi, ali Bog šuti: "K Tebi vičem, al' Ti ne odgovaraš; pred Tobom stojim, al' Ti i ne mariš" (Job 30, 20). I psalmist vapi da Bog progovori: "Ne šuti, Jahve, ne budi nijem i nemoj mirovati, Bože" (Ps 83, 2). Ili: "K tebi, o Jahve, vapijem, hridino moja, ne oglušiti se na me" (Ps 28, 1). Slično: "Bože, diko moja, nemoj šutjeti!" (Ps 109, 1; Ps 39, 13; Ps 50, 3). Izraelac želi čuti Božji govor, zato Božju šutnju smatra kaznom: "Zar ćeš se na sve to, Jahve, sustezati, zar ćeš šutjeti' i ponižavati nas odveć žestoko?" (Iz 64, 11). On zaziva Jahvu, Gospoda da se ne udalji od njega, od svoga naroda: "Ti sve vidiš, o Jahve! Nemoj šutjeti! Gospode, od mene se ne udaljuj!" (Ps 35, 22). Čak psalmist smatra Božju šutnju predznakom 'šutnje šeola', gdje Bog više ne progovara čovjeku: "Da mi Jahve ne pomaže, brzo bih sišao u mjesto tišine" (Ps 94, 17). "Ne,

²³ Usp. P. MIQUEL, *Silence - De l'antiquité au Moyen âge*, u: M. VILLER i A. DERVILLE i dr., *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique - doctrine et histoire*, Tome XIV, Beauchesne, Paris 1990, stup. 829-842; M. DUPUY, *Silence - Des Rhénans au 18 siècle*, u: Isto, stup. 842-859; G. PELLICIA, *Deserto - Un fenomeno storico ricorrente*, u: S. De FIORES i T. GOFFI ur., *Nuovo dizionario*, 377-381; S. De FIORES, *Deserto - Spiritualità del deserto*, u: Isto, 389-392.

Jahvu mrtvi ne hvale, nitko od onih koji siđu u Podzemlje” (Ps 115, 17). Božja šutnja može biti i znak njegove strpljivosti u dane čovjekove nevjere: “Koga si se uplašila i pobjerala da si se iznevjerila, da se više nisi mene spominjala, niti si me k srcu uzimala? Šutio sam, zatvarao oči, zato me se nisi bojala. Ali ću objavit’ o tvojoj pravdi i djela ti tvoja neće koristiti” (Iz 57, 11-12).

Svakako je za nas najteže shvatljiva šutnja Očeva u smrtnoj borbi njegova Sina Isusa u Getsemaniju i na križu. Potrebno je ipak naglasiti da se ljudima često pričinja da Bog šuti, a oni su u stvari gluhi za Božji govor. Netko napisao: “Govori se, da se izgubila vjera, jer Bog šuti. Naprotiv, jer se izgubila vjera, ne može ga se više čuti i ne želi ga se više slušati.”²⁴

Čovjekova šutnja - Biblija četo poziva čovjeka na šutnju osluškivanja pred Bogom da bi tako spoznao Božju volju. Abrahamov sluga u šutnji želi saznati da li je Bog Rebeku odabrao za ženu Izaku. “Čovjek ju je šutke motrio ne bi li saznao je li Jahve njegov put uspješno priveo kraju ili nije” (Post 24, 21). I dječak Samuel želi slušajući saznati Božju volju te na treći Jahvin zov odgovara: “Govori, sluga tvoj sluša” (1 Sam 3, 10). Salomon, kad mu Jahve nudi da traži što želi, on moli od Gospodina “pronicao srce”, to jest srce koje zna osluškivati Božju volju i tako “razlikovati dobro od zla” i pravedno suditi narodu (1 Kr 3, 9). Ilija prepoznaje Jahvinu nazočnost ne u olujnom vihoru, ni u potresu, ni u ognju, nego u “šapatu laganog i blagog lahora” (1 Kr 19, 11-12). U Bibliji susrećemo šutnju odobravanja (Br 30, 5-16), zbunjenosti (Neh 5, 8), straha: Maradokaj poruči Esteri: “Budeš li u ovoj prilici šutjela, doći će Židovima pomoć i spas s druge strane” (Est 4, 14).

Nalazimo i šutnju srama nakon grijeha: Job poziva svoje dosadne prijatelje da zašute: “Kada biste bar znali šutjeti, mudrost biste svoju pokazali! ... Umuknite sada! Dajte da govorim, pa neka me poslije snađe što mu drago” (Job 13, 5.13). I on sam pred Bogom šuti: “Odevć sam malen: Što da odgovorim? Rukom ću svoja zatisnuti usta” (40, 4). Upoznavši u svjetlu Božje riječi svoju ograničenost i slabost i Božju bezgraničnost, Job priznaje da govorio ne razumijući i ne shvaćajući Božji promisao pa se povlači: “Sve riječi svoje zato ja

²⁴ P. MIQUEL, nav. čl., stup. 833; usp. A. RIDOUARD, Šutnja, u: X. LÉON-DUFOUR ur., *Rječnik biblijske teologije*, KS, Zagreb 1966, stup. 1343.

poričem i kajem se u prahu i pepelu” (42, 2-6; Usp. 6, 24). Sv. Pavao kaže: “A znamo: što god Zakon veli, govori onima pod Zakonom, da svaka usta umuknu i sav svijet bude krivac pred Bogom” (Rim 3, 19). Matej navodi: “... Prijatelju, kako si ovamo ušao bez svadbenoga ruha? A on zanijem” (Mt 22, 12). Imamo i šutnju pouzdanja: “Dobro je u miru čekati spasenje Jahvino!” (Tuž 3, 26). Mudrosne knjige preporučuju šutnju razboritosti i razuman čovjek je cijeni. Sustegnuti jezik da bi se izbjegao grijeh, znak je prave nutarnje slobode: “Obilje riječi ne biva bez grijeha, a tko zauzdava svoj jezik, razuman je” (Izr 10, 19). “Nerazumnik prezire svoga blišnjega, dok uman čovjek šuti” (11, 12). “Tko usteže svoje riječi, razumije mudrost, i razuman je čovjek mirna duha. I luđak se smatra mudrim kada šuti i razumnim kad susteže svoje usne” (17, 27-28). “Ne nagli ustima svojim i ne žuri se s riječima pred Bogom, jer je Bog na nebu, a ti si na zemlji; zato štedi svoje riječi. San dolazi od mnogih briga, a lud govor od mnoštva riječi” (Prop 5, 1-2). “Mudar čovjek šuti do zgodnog časa, a luđak i brbljavac propuštaju zgodu” (Sir 20, 7; usp. 20, 1-7). Biblija poziva i cijelu zemlju da zašuti pred Bogom kad nas on dolazi pohoditi: “Umuknite preda mnom, otoci” (Iz 41, 1). “Ali je Jahve u svojem svetom Hramu: nek’ zemlja sva zašuti pred njime!” (Hab 2, 20). “Tiho, ljudi, svi pred Jahvom” (Zah 2, 17). “Tišina pred Jahvom Gospodom, jer je dan Jahvin blizu” (Sef 1, 7). “S neba reče presudu - od straha zemlja zadrhta i zanijemje kad se diže Bog da sudi” (Ps 76, 9). “Kad Jaganjac otvori sedmi pečat, nasta muk na nebu oko pola sata” (Otk 8, 1). Kad Bog dođe, šutnja bilo iz straha bilo iz poštovanja znak je čovjekova klanjanja Bogu: “Strah i prepast na njih se obaraju; snaga tvoje ruke skamenila ih je dok narod tvoj, Jahve, ne prođe” (Izl 15, 16). “Starješine Kćeri sionske na zemlji sjede i šute ... (Tuž 2, 10). “I upravo kad se začu glas, osta Isus sâm. Oni su šutjeli i nikomu onih dana nisu kazivali što su vidjeli” (Lk 9, 36). Zaključak je da čovjekova šutnja nije čisto ljudska mudrost, Bog čovjeka potiče i na govor i na šutnju. Mudar čovjek poslušat će savjet Propovjednika i znat će obdržavati “vrijeme šutnje i vrijeme govorenja” (Prop 3, 7).²⁵

Isusova šutnja - posebno se ističe za njegova skrovitog života. Kroz tih 30 godina Isusova života “našašće Isusa u Hramu jedini je događaj koji razbija šutnju evanđelja o skrovitim Isusovim godinama”

²⁵ Usp. P. MIQUEL, nav. čl., stup. 833-834; A. RIDOUARD, nav. čl., stup. 1344;

(KKC 534). Sve te godine Isus je proveo u krugu Svete obitelji i u tišini Nazareta pripremao se za svoj javni nastup "napredujući u mudrosti, dobi i milosti kod Boga i ljudi" (Lk 2, 52). Pred početak javnog naučavanja i propovijedanja povukao se u samoću i u tišini, molitvi i postu pripremao se za svoje mesijansko poslanje (Mt 4, 1-11; Mk 1, 12-13; Lk 4, 1-13). I za vrijeme javnoga života često se povlačio u osamu, te se u tišini i sabranosti molio svome Ocu (Mt 14, 23; Mk 1, 35; Lk 9, 18; Iv 6, 15). Isus ponovo uglavnom šuti za vrijeme svoje Muke i tako se na njemu ostvaruje proroštvo o sluzi patniku: "Zlostavljahu ga, a on puštaše, i nije otvorio usta svojih. K'o jagnje na klanje odvedoše ga; k'o ovca, nijema pred onima što je strižu, nije otvorio usta svojih" (Iz 53, 7). Isus šuti pred ljudskom nepravdom, pred velikim svećenikom i kao vjeran Božji sluga posve se predaje u Božje ruke: "Usta nato veliki svećenik i reče mu: 'Zar ništa ne odgovaraš? Što to ovi protiv tebe svjedoče?' Isus je šutio" (Mt 26, 62-63). Isus šuti i pred Herodom, koji mu je "postavljao mnoga pitanja, ali mu Isus uopće nije odgovarao" (Lk 23, 9). Šuti i pred Pilatom: "Tada mu reče Pilat: 'Ne čuješ li što sve protiv tebe svjedoče?' I ne odgovori mu ni na jednu riječ te se upravitelj silno čudio" (Mt 27, 13-14; Iv 19, 9). Isus ne šuti iz prezira prema vjerskom ili političkom auktoritetu, nego je to šutnja Mesije patnika, koji posve prihvaća volju Oca nebeskoga. Međutim, kad je potrebno progovoriti da se pokaže ponos i da se prizna Bog, tada Isus ne želi i ne može šutjeti: "Reče mu veliki svećenik: 'Zalinjem te Bogom živim. Kaži nam jesi li ti Krist, Sin Božji?' Reče mu Isus: 'Ti kaza' "(Mt 26, 63-64). Kad su Isusu učenici i narod klicali kod svečanog ulaska u Jeruzalem i farizeji zatražili od Isusa da ih prekori, "Isus odgovori: 'Kažem vam, ako ovi ušute, kamenje će vikati' "(Lk 19, 40).²⁶

Marijina šutnja - Marija je šutljiva Djevica i Majka, ponizna Božja službenica, koja je šutjela, razmišljala i molila. Evangelisti su nam zabilježili Marijine riječi samo u četiri prigode. Kod navještenja je upitala anđela: "Kako će to biti kad ja muža ne poznajem?" (Lk 1, 34). Kad joj je anđeo sve objasnio, još je jedino rekla: "Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po tvojoj riječi" (1, 38). Sve drugo je prepustila Bogu, jer nakon anđelova pozdrava "stade razmišljati kakav bi to bio pozdrav" (1, 29). Kod pohoda Elizabeti izgovorila je divni

²⁶ Usp. P. MIQUEL, nav. čl., stup. 834.

himan zahvale Bogu za velike stvari koje joj je učinio (1, 46-55). Kad su pronašli Isusa u Hramu, Marija je rekla. "Sinko, zašto si nam to učinio? Gle, otac tvoj i ja žalosni smo te tražili"(2, 48). I četvrta zgoda. U Kani Galilejskoj najprije je rekla Isusu: "Vina nemaju", a zatim poslužiteljima: "Što god vam rekne, učinite!"(Iv 2, 3.5). Više nemamo nijedne zabilježene Marijine riječi. Posebno je za Mariju trebala biti teška šutnja kad je, vjerojatno, opazila Josipovu tjeskobu nakon što je on primijetio njezinu trudnoću. Marija je šutjela i sve prepustila Bogu. Anđeo Gospodnji uputio je Josipa što treba učiniti (Mt 1, 18-25). I kod izvanrednih događaja koji prate Isusovo rođenje Marija šuteći "u sebi pohranjivaše sve te događaje i prebiraše ih u svome srcu" i kasnije nakon našašća Isusa u Hramu i dolaska u Nazaret "majka je njegova brižno čuvala sve ove uspomene u svome srcu"(Lk 2, 19.51). Marija i pod križem u šutnji i predanju zajedno s Isusom prihvaća Božju volju i postaje Majkom Crkve (Iv 19, 25-27). Marija je šutljiva i u zajednici apostola, žena i braće okupljenih na zajedničku molitvu (Dj 1, 13-14) i isto tako na Pedeseticu kada primaju Duha Svetoga i širi se mlada Crkva (Dj 2, 1-47). Marija je zasigurno dosta poticajno razgovarala s Josipom i Isusom, s Elizabetom i drugom rodbinom i susjedima, kasnije s apostolima, pobožnim ženama i učenicima. Ona je ipak htjela biti i uvijek je ostala ponizna Božja službenica, koja u srcu razmišlja o Božjoj volji i vrši je. Zato su evanđelisti i zapisali tek najznačajnije njezine riječi da pokažu tu Marijinu ulogu.²⁷

Šutnja svetopisamskih žena - Evanđelisti spominju razne žene koje su s njegovom majkom stajale uz Isusov križ, to su: sestra majke njegove, Marija Kleofina, i Marija Magdalena, Marija, majka Jakova Mlađega i Josipa, i Saloma, koje su ga pratile iz Galileje i posluživale i mnoge druge (Mk 15, 40-41; Iv 19, 25-27). Žene su promatrale i Isusov ukop i u prvi dan tjedna došle pomazati Isusovo tijelo (Lk 23, 55 i 24, 1-11). Nije nam zabilježena nijedna riječ tih žena. I pastore poslanice, vjerojatno prema običajima onoga vremena, preporučuju da žene šute (Usp. 1 Tim 2, 11-12). U Djelima i u Poslanici Rimljanima spominju se neke poznate žene koje su apostolima pružile gostoprimitstvo u svojim kućama, ali su i one šutljive: Marija majka Ivana Marka (Dj 12, 12); Lidija (Dj 16, 14-15); Priscila ili Priska (Dj 18, 2; Rim 16, 3); Feba, poslužiteljica Crkve u Kenhreji (Rim 16, 1) i druge.

²⁷ Usp. Isto

Ta šutnja malenih i poniznih upućuje nas na one za koje je Isus zahvaljivao Ocu: "Slavim te, Oče, Gospodaru neba i zemlje, što si ovo sakrio od mudrih i umnih, a objavio malenima. Da, Oče, tako se tebi svidjelo" (Mt 11, 25-26).²⁸

3. Šutnja u dokumentima Sabora i posaborskim obrednicima²⁹

Drugi vatikanski sabor je u prvom saborskom dokumentu, Konstituciji o svetoj liturgiji Sacrosanctum Concilium, izrazio želju i dao jasnu uputu: "U pravo vrijeme neka se obdržava i sveta šutnja" (SC 30). Posaborska liturgijska obnova to je ozbiljno shvatila te je u raznim dokumentima i obnovljenim obrednicima dala zapaženo mjesto šutnji u liturgijskim obredima.

Navest ćemo glavne posaborske tekstove koji govore o šutnji u liturgiji i to kronološkim redom pojavljivanja dokumenata i obrednika u kojima se ti tekstovi nalaze. Na taj način najbolje ćemo moći vidjeti kako se šutnja odmah nakon Sabora postupno u liturgiju uvodila i sve više u njoj proširivala. Prikazat ćemo i značenje liturgijske šutnje, njezinu korist i vrijednost, te najglavnije tipove, oblike i donijeti neke najvažnije zaključke.³⁰

²⁸ Usp. Isto

²⁹ Usp. za sve što slijedi: D. SARTORE, Il silenzio come »parte dell' azione liturgica, u: A.v., *Mysterion, nella celebrazione del Mistero di Cristo la vita della Chiesa, Miscellanea Liturgica in occasione dei 70 anni dell' Abate Salvatore Marsili*, LDC, Leumann (Torino) 1981, 289-305; ISTI, Silenzio u: D. SARTORE e A. M. TRIACCA ur., *Nuovo dizionario di liturgia*, Edizioni Paoline, Roma 1984, 1382-1390; A. MISTRORIGO, Silenzio, u: *Dizionario liturgico-pastorale*, Ed. Messaggero, Padova 1977, 1532-1534.

³⁰ Slijedi popis tih dokumenata s kriticama po kojima ćemo ih citirati, i to prema njihovu kronološkom pojavljivanju u vatikanskom tipskom izdanju. One dokumente, koje imamo na hrvatskom jeziku, citiramo prema hrvatskom izdanju. Većinu ostalih tekstova prevodimo s talijanskog iz *Enchiridion Liturgico* i zato ih navodimo s kriticom EL: Centro Azione Liturgica, *Enchiridion Liturgico*, Ed. Piemme, Casale Monferrato 1989.

SC=Sacrosanctum Concilium, Konstitucija o svetoj liturgiji II. vatikanskog sabora, u: Dokumenti, KS, Zagreb 1972.

DOC =De oratione comuni seu fidelium. Natura, momentum ac structura. Criteria atque specimen Coetibus territorialibus Episcoporum proposita, Typis Polyglottis Vaticanis 1966, u: R. Kaczynski, *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae I (1963-1973)*, Torino 1976, 237-242.

MS=Musicam sacram, Instr. "Savjeta" i Svete kongregacije obreda (1967); EL, 706-720.

EM=Uputa o štovanju Euharistijskog misterija, Eucharisticum mysterium, Sveta kongregacija obreda, HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1967.

RV=Red vjenčanja, Rimski obrednik, KS, Zagreb 1970.

RM=Red Mise - Rimski Misal, KS, Zagreb 1969.

3. 1. Posaborski tekstovi o šutnji u liturgiji

O zajedničkoj molitvi ili molitvi vjernika (1966): - Već ovaj dokumenat, koji se među prvima pojavio nakon Sabora, među oblike aktivnog sudjelovanja ubraja i: "... Sudjelovanje, ostvareno pomoću molitve u šutnji, obdržavanjem prikladne stanke; ovo šutljivo sudjelovanje, potkrijepljeno časnim rimskim običajem svečanih molitava, mada je prividno manje aktivno, može dati divnu puninu molitvi" (DOC 12b).

Uputa *Musicam sacram* (1967) potiče da se obdržava sveta šutnja: "U pravo vrijeme neka se obdržava sveta šutnja; po njoj, naime, vjernici nisu svedeni da sudjeluju u liturgijskom činu kao stranci i nije-mi promatrači, nego se uključuju veoma duboko u otajstvo koje se slavi, snagom unutarnjih raspoloženja, koja proizlaze iz Božje riječi koja se sluša, iz pjesama i molitava koje se izgovaraju i iz duhovnog zajedništva sa svećenikom koji izgovara djelove koji na njega spadaju" (MS 17).

OURM=Opća Uredba Rimskog Misala, Rimski misal, u: Red Mise, KS, Zagreb 1969, 13-52.

RM-VP-B=Rimski Misal - Veliki Petak-Bdjenje, KS, Zagreb 1990.

RK=Red krštenja, Rimski obrednik, KS, Zagreb 1970.

RS=Red sprovoda, Rimski obrednik, KS, Zagreb 1992.

OULČ=Opća Uredba Liturgije Časova, u: Časoslov Rimskog obreda I, KS, Zagreb 1984, 13-65.

RP=Red potvrde, Rimski pontifikal, KS, Zagreb 1972.

RPont.=Rimski Pontifikal, Službe u Crkvi, Relenja, Posvete, Zavjetovanja, KS, Zagreb 1988.

RBP=Red bolesničkog pomazanja i skrbi za bolesne, Rimski obrednik, KS, Zagreb 1984.

EP=Eucharistiae participationem, cirkularno Pismo Svete kongregacije za bogoštovlje (1973); EL, 168-174.

TTM=Trasmisione televisiva della Messa, Dokumentat Talijanskih biskupa (1973); EL, 888-891.

PŠEIM=Sveta pričest i štovanje Euharistijskog otajstva izvan mise, Rimski obrednik, KS, Zagreb 1974.

DMP=Directorium de Missis cum pueris, Dokumentat Svete kongregacije za bogoštovlje (1973); EL, 360-374.

RPOK=Red pokore, Rimski obrednik, KS, Zagreb 1975.

AILS=Indice di argomenti che opportunamente si possono trattare nell' insegnamento della liturgia nei seminari, Dodatak Uputi Svete Kongregacije za katolički odgoj, In ecclesiasticam futurorum, EL, 77-91.

FSS=Formazione spirituale nei seminari - Duhovna formacija u sjemeništima, Cirkularno Pismo Svete Kongregacije za katolički odgoj (1980); EL, 1098-1106.

OLM=Ordo Lectionum Misae, Dekreti i Uvod Kongregacije za bogoštovlje (1981); EL, 313-354.

KKC=Katekizam Katoličke Crkve, hrvatsko izdanje: Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb 1994.

Uputa o štovanju Euharistijskog otajstva, *Eucharisticum myste-rium* (1967), govoreći o izlaganju presvete Euharistije ističe: "Korisno je da u zgodnim momentima vlada sveta šutnja" (EM 62). I na drugom mjestu: "I kraća izlaganja presvetog Sakamenta ... treba tako urediti da se unutar njih, prije blagoslova s Presvetim, prema prilikama, odgovarajuće vrijeme dodijeli za čitanje Božje riječi, pjevanje, molitve i za moljenje u šutnji koje će potrajati neko vrijeme" (EM 66).

Red vjenčanja (1969). Svećenik, prije nego nad mladence zazove ženidbeni Božji blagoslov, poziva prisutne na molitvu. Nakon tog poziva "svi kratko mole u šutnji" (RV 73, 104, 241, 243).

Opća Uredba Rimskog Misala (1969) određuje da se sveta šutnja treba obdržavati na više mjesta tijekom euharistijskog slavlja. Ta šutnja je potrebna da bi vjernici ovo otajstvo vjere što bolje razumjeli i na taj način mogli u njemu sudjelovati svjesno, pobožno i djelatno (SC 48). Stoga šutnja zauzima vidno mjesto u ovom slavlju. "U određeno vrijeme neka se, kao sastavni dio slavlja, obdržava i sveta šutnja. Narav te šutnje ovisi o trenutku u kojem se u pojedinom slavlju javlja. Pojedinci će se sabrati u sebi kod pokajničkog čina i nakon poziva na molitvu; kad završi čitanje ili homilija, kratko će porazmisliti o onome što su čuli, a poslije pričesti hvalit će i moliti Boga u svom srcu" (OURM 23).

Posebno je naglašena potreba sabranosti i molitve u šutnji prije "zborne" molitve. Nakon 'Gospodine, smiluj se' ili nakon 'Slave' "svećenik pozove narod na molitvu. Svi zajedno sa svećenikom šute neko vrijeme, da postanu svjesni kako stoje pred Bogom i da u sebi pobude svoje želje. Tada svećenik izmoli molitvu koja se obično zove 'zborna' (*collecta*). U njoj dolazi do izražaja značaj slavlja" (OURM 32; 88). Šutnja je predviđena i kod 'Sveopće molitve'. "Poželjno je da molitvene nakane govori đakon ili pjevač, ili netko drugi. Sva zajednica izražava svoju molbu zajedničkim zazivom na kraju predložene nakane ili molitvom u šutnji" (OURM 47). Na poseban način naglašava se potreba šunje za vrijeme 'Euharistijske molitve': "Euharistijska molitva traži da je svi slušaju s poštovanjem i u šutnji, te da u njoj sudjeluju poklicima koje predviđa sam obred" (OURM 55h). Molitvom u šutnji pripremamo se na pričest: "Svećenik se tihom molitvom pripravi da s plodom primi Kristovo Tijelo i Krv. Vjernici čine to isto moleći u šutnji" (OURM 56f). Nakon pričesti u šutnji zahvaljujemo na velikom daru: "Kad svrši pričješćivanje, svećenik i vjernici, ako je zgodno, neko vrijeme tiho u sebi mole" (OURM 56j; 21; 121; 230).

Rimski Misal - Veliki Petak-Bdjenje (1970) preporučuje štutnju na Veliki petak Muke Gospodnje i u Vazmenom bdjenju. Na Veliki petak: "Svećenik i sveti poslužnici obučeni u ruho crvene boje kao za misu, pristupe k oltaru, iskažu mu počast, te se potom prostru ničice, ili ako je zgodno, kleknju i mole neko vrijeme u štutnji (RM-VP 4).

Isto na Veliki petak kod 'Sveopće molitve': "Služba riječi zaključuje se sveopćom molitvom koja se moli ovako: svećenik stoji kod sjedala ili, ako je zgodno, kod ambona ili kod oltara, te sklopljenih ruku govori poziv na molitvu, kojim se izražava nakana. Zatim neko vrijeme svi u štutnji mole i konačno svećenik raširenih ruku govori molitvu" (RM-VP 10).

Kod klanjanja Svetom križu na svećenikov poziv 'Evo drvo križa' "Svi odgovore: Dođite, poklonimo se, i čim to otpjevaju kleknju i neko se vrijeme u tišini klanjaju, a svećenik stoji i drži uzdignut križ" (RM-VP 15; 17; 19).

U Vazmenom bdjenju nakon pojedinih čitanja i pripadajućeg psalma "... svi ustanu, a svećenik kaže: Pomolimo se. Svi se neko vrijeme u štutnji mole na što se govori Zborna (RM-B 23).

Red krštenja djece (1969) također predviđa štutnju. U Prethodnim napomenama stoji: "Služba Božje riječi sastoji se od čitanja jednog ili više odlomaka Svetog pisma; od homilije, s dodatkom časa štutnje" (RK 17). Nakon što krstitelj pozove roditelje i kumove da znamenuju krštenike na čelu znakom križa, i on sam i roditelji i kumovi to čine, a pri tom ništa ne govore (RK 41).

Red sprovoda (1969) u Prethodnim napomenama potiče na štutnju: "Poslije pogrebne mise obavlja se posljednja preporuka i oproštaj od pokojnika... Svećenik će taj obred uvesti i osvjetliti svojim pozivom, nato će uslijediti koji časak štutnje, škropljenje i kađenje te oproštajna pjesma" (RS 10).

Opća Uredba Liturgije časova (1971.) na više mjesta ističe potrebu štutnje: "Poslije čitanja ili homilije može se, prema prilikama, kratko vrijeme držati štutnja" (OULČ 48). "Psalamske molitve ili molitve na temelju psalama... mogu se po volji upotrebljavati, po pravilu stare tradicije, to jest tako da se po završetku psalma, nakon određene štutnje, u tu molitvu skupe i njom zaključče osjećaji molitelja" (112). Kod Molbenice ili zagovorničkih prošnji na Jutarnjoj i Večernjoj "zajednica daje jednoobrazni odgovor ili drži kratku štutnju"

(193). Tri broja u cjelini su posvećena svetoj šutnji: "Budući da u liturgijskim činima općenito treba nastojati da se u svoje vrijeme obdržava i sveta šutnja, u obavljanju liturgije časova pružena je zgoda i za šutnju" (201). "Dakle, ako je zgodno i razborito, da se omogućí odzvanjanje glasa Duha Svetoga u srcima i da se osobna molitva uže poveže s riječju Božjom i s javnim glasom Crkve, slobodno je umetnuti časak šutnje, bilo iza pojedinih psalama - nakon antifone, po običaju starih, a osobito ako se iza šutnje dodaje psalamska molitva (usp. br. 112) - bilo iza čitanjâ, i katkih i dužih, i to ili prije otpjeva ili nakon njega. Treba ipak paziti da se ne uvodi takva šutnja koja ne bi bila u skladu s ustrojstvom oficija ili bi dosađivala onima koji sudjeluju" (202). "U recitiranju nasamo šira je mogućnost za stanke da bi se posvetilo razmišljanju nekih obrazaca. To potpomaže duhovni osjećaj a časoslov zbog toga ne gubi svoje javno obilježje" (203).

Red potvrde (1971) - "Zatim biskup (prije polaganja ruku na krizmanike) okružen supotvrđiteljima stoji sklopljenih ruku i okrenut narodu kaže: Pomolimo se... Svi neko vrijeme mole u šutnji" (RP 24).

Ređenje đakona, prezbitera i biskupa (1972). Kod sva tri ova ređenja polaganje ruku u šutnji ima veliko značenje i zajedno s posvetnom molitvom sačinjava bitni dio ređenja. Kod ređenja biskupa: "Glavni posvetitelj šutke položi ruke na glavu izabranika. Za njim učine to isto i drugi biskupi, koji ostanu naokolo glavnoga posvetitelja dok ne bude dovršena posvetna molitva" (RPont. - ređenje jednog biskupa - 24). Kod ređenja prezbitera: "Ređenik prilazi biskupu i klekne pred njega. Biskup mu šutke položi ruke na glavu. Zatim svi prisutni prezbiteri, sa štolom, šutke polažu ruke na ređenika" (RPont. - ređenje jednog prezbitera - 20-21). Kod ređenja đakona: "Ređenik prilazi biskupu i klekne pred njega. Biskup mu šutke položi ruke na glavu" (RPont. - ređenje jednog đakona - 20).

Red zavjetovanja redovnika (1972) predviđa šutnju kod zazivanja Božje pomoći: "Zatim misnik zazove Božju pomoć govoreći: Pomolimo se. Svi, ako je zgodno, neko vrijeme mole u šutnji. Tada misnik nastavi..." (RPont. - red zavjetovanja redovnika 29). I kod obnove zavjeta: "Poslije homilije misnik zazove Božju pomoć govoreći: Pomolimo se, draga braćo ... Neko vrijeme svi mole u šutnji. Zatim misnik govori..." (85).

Red zavjetovanja redovnica (1972) isto tako predviđa šutnju: "Nakon toga misnik zazove Božju pomoć govoreći: Pomolimo se. Zatim svi, ako je zgodno, neko vrijeme mole u šutnji. Misnik nastavlja..."(RPont. - red zavjetovanja redovnica 32). I ovdje kod obnove zavjeta: "Poslije homilije misnik zazove Božju pomoć govoreći: Pomolimo se Bogu Ocu... Neko vrijeme svi mole u šutnji. Zatim misnik govori..."(92).

Red bolesničkog pomazanja i skrbi za bolesne (1972) određuje da nakon Molbenice "svećenik položi ruke bolesniku na glavu, ništa ne govoreći"(RBP 74).

"*Eucharistiae participationem*", cirkularno pismo Svete Kongregacije za bogoštovlje (1973) govori o šutnji za vrijeme Euharistijske molitve: "Tu molitvu izgovara ministerijalni svećenik, koji tumači kako glas Boga, koji se obraća narodu, tako glas naroda, koji uzdiže duše k Bogu. Samo ona treba odzvanjati, dok okupljena zajednica na liturgijskom slavlju obdržava religioznu šutnju" (EP 8). Govori i o poštovanju i obdržavanju šutnje u određenim vremenima i časovima. "Osim toga da bi se postigla veća učinkovitost riječi i obilatiiji duhovni plod, uvijek treba poštovati, kako su mnogi zaželjeli, svetu šutnju, koju treba obdržavati u određenim vremenima, kao sastavni dio liturgijskog čina, da bi pojedinci, u slaganju s pojedinim časom u koji je smještena, ušli u same sebe ili kratko razmišljali o onome što su čuli ili hvalili i molili Boga u intimnosti svoga duha" (18).

Trasmisione televisiva della Messa (1973). Dokument talijanskih biskupa ističe da su časovi šutnje korisni i za vrijeme televizijskog prijenosa mise: "Koristit će dakle smanjiti komentare na čisto nužno, tim više što se mnoge stvari sad već razumiju ili naslućuju. S druge strane također malo svete šutnje može prijenosu više koristiti nego li škoditi" (TTM 17).

Sveta pričest i štovanje Euharistiojskog otajstva izvan mise (1973) najprije govori o mogućoj šutnji kod Službe riječi Božje nakon prvog čitanja: "Poslije prvog čitanja uzme se psalam ili druga pjesma a mjesto toga može se obdržavati i sveta šutnja" (PŠEIM 29). Šutnja je moguća i nakon pričesti: "Tada, ako je zgodno, može se neko vrijeme držati sveta šutnja" (37). Govoreći o klanjanju pred izloženim Presvetim u redovničkim zajednicama, ovaj obrednik kaže: "Kad sva zajednica sudjeluje u klanjanju pred Kristom Gospodinom, nek to

vrijeme ispune svetim čitanjima, pjevanjem i svetom šutnjom te postane što djelotvornije za napredk duhovnog života same zajednice" (90). Kod klanjanja vjernika "pred izloženim Presvetim valja tako izabrati molitve, pjesme i čitanja da vjernici budu sabrani u molitvi Kristu Gospodinu. Nutarnja molitva neka se hrani čitanjima iz Svetog pisma, homilijom ili kratkim poticajima koji će pridonijeti boljem razumijevanju euharistijskog otajstva ... U prikladnim trenucima bit će korisna i sveta šutnja" (95). Prije samog blagoslova s pokaznicom ili čestičnjakom, "službenik klečeći pokadi presveti sakramenat ako je u pokaznici. Nato ustane i kaže: Pomolimo se. Poslije kratke šutnje proslijedi ..." (97-98).

Directorium de Missis cum pueris (1973) upozorava "da se također i u misama za djecu treba obdržavati, u svoje vrijeme, sveta šutnja kao dio slavlja, da bi se izbjegla opasnost prevelikog gubljenja u izvanjskoj aktivnosti; također su i djeca, na svoj način, zaista sposobna razmišljati. Međutim potrebno ih je voditi, da bi naučili, prema različitim časovima (na primjer nakon pričesti ili također nakon homilije), sabrati se u sebi ili kratko razmisliti ili uzdići u svom srcu hvale i molitve Gospodinu. Također je potrebno pripaziti - i s višom pažnjom nego kod misa za odrasle - da liturgijski tekstovi budu izgovarani na razumljiv način, bez žurbe i s potrebnim stankama"(DMP 37). "Između čitanja... ništa ne smeta da se umjesto pjevanja pokatkada malo zadrži u šutnji razmišljanja"(46). U liturgijskom odgoju djece veliku važnost mogu imati ona slavlja koja im pomažu da lakše shvate značenje pojedinih liturgijskih elemenata, među njima i šutnje (13).

Red pokore (1973) Kod Reda pomirenja više pokornika s pojedinačnom ispovijedi i odrješenjem za uvodne obrede se kaže: "Kad se vjernici saberu, ako je zgodno, pjeva se prikladna pjesma. Zatim svećenik pozdravi vjernike te ih on sam ili, po potrebi, drugi službenik kratko uvede u slavlje i pouči o rasporedu. Nato sve pozove na molitvu te nakon šutnje zaključi molitvu"(RPOK 23; 50). U slavlju Božje riječi "ako ima više čitanja, tada se između njih umetne psalam ili druga prikladna pjesma ili se obdržava šutnja, kako bi vjernici dublje shvatili Božju riječ i uz nju srcem prionuli" (24). "Nakon homilije neka se posveti prikladno vrijeme šutnji da se ispita savjest i potakne na pravu skrušenost i kajanje za grijeh" (26). I kod pokorničkih slavlja "između čitanja pjevaju se pjesme ili psalmi ili se

obdržava šutnja” (36). I u Dodatku II, gdje se nalaze Uzorci pokorničkih slavlja na više mjesta govori se o potrebi i koristi šutnje. Kod ispita savjesti nakon homilije: “Neka se uvijek održi časak šutnje da svatko može što osobnije obaviti ispit savjesti” (12; 18; 23; 28; 34; 40; 49; 59; 68). Svećenik pozove na molitvu: “Pomolimo se, braćo i sestre... Prignimo koljena... I svi neko vrijeme mole u šutnji” (15; 25; 31; 37). Kod pokajničkog čina u obliku raznih zaziva preporučuje se: “Dobro je između zaziva kratko zastati u šutnji” (29; 35; 50; 60; 69).

Indice di argomenti che opportunamente si possono trattare nell'insegnamento della liturgia nei seminari (1979). Govori o čemu je sve potrebno raspravljati u poučavanju liturgije u sjemeništima i, među ostalim, kaže: “Neka se tumače i razne vrste molitve: svećenika...i zajednice vjernika (Očenaš, molitva učinjena u tišini, litanije)” (AILS 17).

Formazione spirituale nei seminari (1980). Ovo cirkularno pismo govori dosta opširno da je za duhovnu formaciju budućih svećenika potrebno kod njih pobuditi smisao za istinsku nutarnju i vanjsku šutnju. One su jedna s drugom povezane. Kad postoji nutarnja šutnja, ona zahtijeva i vanjsku. Vanjska pak potpomaže nutarnju. Pismo ukazuje na prave vlastitosti šutnje (FSS,u:EL 3577,3581-3584,3587).

Ordo lectionum Misae (1981) posvećuje jedan broj šutnji: “Služba riječi treba se slaviti na način da potiče razmišljanje; stoga svakako treba izbjegavati svaku žurbu koja bi bila zapreka sabranosti. Dijalog između Boga i ljudi, pod djelovanjem Duha Svetoga, zahtijeva kratke časove šutnje, prikladne zajednici, za kojih bi Božja riječ prodirala u srca i u njima proizvodila odgovor u molitvi. Takvi časovi šutnje u povezanosti sa Službom riječi mogu se korisno obdržavati prije nego ona započne, nakon prvog i drugog čitanja i na završetku homilije”(OLM 28).

Katekizam Katoličke Crkve (1994). Na više mjesta govori o vrijednosti i potrebi šutnje. Navodi riječi pape Pavla VI.: “Nazaretska je kuća ... škola evanđelja ... Ponajprije nas uči šutjeti. O kad bi se u nama obnovila cijena šutnje, tog divnog i tako potrebnog ozračja duše” (KKC 533). Govoreći o Gospodnjem imenu kaže: “Ime je Gospodnje sveto. Zato ga čovjek ne smije zlorabiti. Mora ga čuvati u pamćenju u šutnji klanjanja prožetog ljubavlju” (KKC 2143). O nedjelji: “Nedjelja je vrijeme pogodno za razmišljanje, šutnju, učenje i razmatranje, što pogoduje rastu nutarnjerg i kršćanskog života”(KKC

2186). O molitvi: "Slušanje srca koje se odlučuje za Boga bitno je u molitvi, riječi su o njemu ovisne"(KKC 2570). "Isus uslišava molitvu vjere, izraženu riječima ili šutnjom"(KKC 2616). "Unutarnja molitva je šutnja, znak svijeta koji dolazi, ili šutljiva ljubav. Riječi u toj molitvi nisu govor već kao grančice koje podržavaju ogranj ljubavi. U toj tišini, nepodnošljivoj izvanjskom čovjeku, Otac nam izriče svoju utjelovljenu Riječ, patnika, umrloga i uskrsloga, a Duh sinovstva čini nas dionicima Isusove molitve" (KKC 2717).

Iz navedenih tekstova vidljivo je da posaborska liturgijska obnova veoma cijeni šutnju i da je smatra važnim sastavnim dijelom liturgijske i osobne molitve. O šutnji se govori u još ponekom dokumentu i posebno u papinim govorima u raznim prigodama. Smatramo da smo ipak naveli ono najvažnije. Citirani tekstovi omogućuju nam da progovorimo nešto o značenju i ulozi šutnje u posaborskoj obnovljenoj liturgiji.

3. 2. Značenje šutnje

Očito je da je u uvjetima, u kojima živi čovjek našega vremena, veoma teško ostvariti časove mira, tišine, sabranosti. "Ako je život ispunjen žurbom i stalnom napetošću, tada u njemu nema više mjesta ni za što drugo: čak ni Bog više ništa ne može dodati. Zbog toga je potrebno uvesti prekide."³¹ Upravo zato jer ne znamo zastati, zašutjeti, povući se u nutrinu, da bismo se susreli sa sobom, s drugima i s Bogom "u pogibelji je naš duhovni život. U opasnosti da zakržlja. Ne živimo ni u dubinu ni u visinu kako bismo mogli i trebali živjeti. Baš zato, velika je naša čežnja za životom življenim u punini. Čovjek naših dana traži porast života, traži nove životne prostore. Teži za smirenim središtem odakle bi se odupro praznini, ništavilu. Želi se žrtvovati za ono što je vrijedno našeg zalaganja... Ono što žarko želimo ne nalazimo na ulici, ni u rastresenosti, niti u svakodnevnoj jurnjavi. Put do vlastitog poziva, do dubokog susreta s bližnjim i do stalno većeg jedinstva s božanskim nalazi čovjek samo onda ako svjesno njeguje sabranost... Bez tišine, bez povlačenja u sebe gubimo sebe. Ali zbog potrebe za mirom i težnje za samoćom ne smijemo pobjeći od svojih zadataka u svijetu. U ovom bučnom svijetu moramo naučiti otkrivati i

³¹ P. TOURNIER, *Umijeće slušanja*, UPT, Đakovo 1992, 12.

sačuvati tišinu. Izdvojen četvrt sata ujutro ili navečer, probdjeveni sat u noći, čekanje, putovanje, usputni posjet crkvi, nedjelja blagdanski provedena, šetnja, tjedni odmor, sve su to prilike da u sebi nađemo i obnovimo tišinu.”³²

I papa Ivan Pavao II. ističe da tišina za sve nas ima veliko značenje jer “poziv na svetost se prihvaća i može se njegovati samo u tišini klanjanja pred bezgraničnom Božjom transcendencijom: Moramo priznati da svi imamo potrebu za tom šutnjom punom štovane nazočnosti... Svi, oni koji vjeruju i oni koji ne vjeruju, imaju potrebu naučiti tišinu koja dopušta Drugomu da govori, kada i kako hoće, a nama da shvatimo tu riječ. To stvarno uključuje u sebi veliku vjernost liturgijskoj i osobnoj molitvi, vremenima posvećenim mentalnoj molitvi i razmatranju, euharistijskom klanjanju, mjesečnim duhovnim obnovama i duhovnim vježbama.”³³

Jasno je da šutnja nije cilj nego sredstvo. Ona je povlašten i milosni trenutak koji nam pomaže da se otvorimo Bogu i njegovoj Riječi Isusu Kristu, da pozorno slušamo i u tišini jasnije čujemo i shvatimo njegovu evanđeosku poruku, da upoznamo Božju volju i da je prihvatimo i tako zaživimo novim životom. “Postoji dakle moć tišine koja nas prisiljava da dublje prodremo u same sebe. To je pojava koju je Isus dobro poznao. On je mogao cijelu noć provesti u tišini pustinje. I apostolu Pavlu bilo je to isto tako poznato. A također i svim misticima. Ovdje se radi o novoj izgradnji ličnosti koja dovodi do otkrivanja dubljih pobuda.”³⁴

Zato je šutnja potrebna svima, jer u njoj dozrijevaju i oblikuju se velike stvari. U njoj spoznajemo bitno, oslušujemo nečujno i tako postizemo nutranji mir. U šutnji se otvaramo djelovanju Duha Svetoga, osjećamo Božju prisutnost, a to nas potiče da se odrečemo svoje svojeglavosti i posve predamo Bogu. “Netko bi mogao pomisliti da je povlačenje u nutrinu također bijeg i zaborav. Povlačenje, međutim, ne znači bijeg od dužnosti prema svijetu. To je, dapače, nužno disanje duše. Udisanju odgovara izdisanje, okrenutosti prema nutрини odgovara zračenje svjetla na društvo i na djela. Čovjek u šutnji pred sobom i pred

³² G. MOSER, *Tišina usred buke*, Izd. Izvori istine, Korčula 1978, 5-6.

³³ IVAN PAVAO II., *Vita consecrata*, Apostolska pobudnica o posvećenom životu i njegovu poslanju u Crkvi i svijetu, KS, Zagreb 1996, 62-63.

³⁴ P. TOURNIER, nav. dj., 13.

Bogom mijenja se iznutra u svom nazoru i raspoloženju. Značajke takvog čovjeka su prije svega: jednostavnost, dostojanstvo, odvažnost, mudrost, dobrota.”³⁵

Vidimo da šutnja, tišina ima zaista veliko značenje u životu svakog čovjeka, posebno čovjeka vjernika. Zato je velika njezina korist i vrijednost i u osobnoj molitvi i u liturgiji. Nas ovdje na poseban način zanima korist i vrijednost šutnje u liturgiji.

3. 2. 1. Korist i vrijednost šutnje u liturgiji

Iz raznih navedenih posaborskih tekstova, koji govore o šunji u liturgiji, vidljivo je da se šutnja ubraja u “sastavni dio liturgijskog slavlja.” U Općoj Uredbi Rimskog Misala stoji: “U određeno vrijeme neka se, kao sastavni dio slavlja, obdržava i sveta šutnja”(OURM 23). I Eucharisticam participationem govori o šutnji kao “sastavnom dijelu liturgijskog čina”. Tamo stoji: “Osim toga da bi se postigla veća učinkovitost riječi i obilatiji duhovni plod, uvijek treba poštovati, kako su mnogi zaželjeli, svetu šutnju, koju treba obdržavati u određenim vremenima, kao sastavni dio liturgijskog čina”(EP 18). *Directorium de Missis cum pueris* određuje “da se također i u misama za djecu treba obdržavati, u svoje vrijeme, sveta šutnja kao sastavni dio slavlja” (DMP 37). Stoga predviđena šutnja za vrijeme liturgije nije nešto beznačajno, što se može prihvatiti ili odbaciti, jer kao sastavni dio liturgijskih čina ima veliku vrijednost, i veoma je korisna za što plodonosnije osobno i zajedničko sudjelovanje u liturgiji. Naime, upravo po obdržavanju svete šutnje “vjernici nisu svedeni da sudjeluju u liturgijskim činima kao stranci i nijemi promatrači, nego se uključuju veoma duboko u otajstvo koje se slavi”(MS 17). Ističe se da u liturgijskom odgoju djece i u njihovoj pripravi na pravi liturgijski crkveni život imaju veliko značenje razna slavlja, koja su priređena na taj način da su prilagođena djeci pa im olakšavaju shvaćanje i sudjelovanje. Tome doprinosi i šutnja (DMP 13). Ona pomaže djeci “da bi se izbjegla opasnost prevelikog gubljenja u izvanjskoj aktivnosti” (DMP 37) i da bi u liturgiji zaista svjesno i plodonosno sudjelovala.

Kako vidimo šutnja u liturgiji je poželjna i korisna i “mnogi su je zaželjeli”(EP 18). Ona uvijek ima svoje značenje i vrijednost.

³⁵ Usp. G. MOSER, nav. dj., 5-10; ovdje str. 10.

Autentična nutarnja kršćanska štutnja plod je žive vjere i istinske ljubavi, u Kristu ima svoj izvor i uvir, jer nam pomaže da se u intimnosti svoga srca susretnemo s Kristom i s njime uspostavimo dijalog. Ona nam pomaže stvoriti takvo raspoloženje duše da se posve prepustimo Bogu, da osjetimo njegovu blizinu, da sve očekujemo od njega i njemu se posve usmjerimo (FSS, u: EL 3582). Ima više razloga koji opravdavaju njezino obdržavanje. Ali upozorava se i na neke negativne aspekte štutnje, ako se ona ne bi ispravno shvatila. Donosi ih Opća Uredba Liturgije Časova, gdje se upozorava da "treba ipak paziti da se ne uvodi takva štutnja koja ne bi bila u skladu s ustrojstvom oficija ili bi dosađivala onima koji sudjeluju" (OULČ202). Još se upozorava da štutnja ne bi smjela prouzročiti da časoslov izgubi svoje javno obilježje (OULČ203). Ta upozorenja vrijede za svaki liturgijski čin.

Očito je ipak da ima mnogo više razloga koji nas potiču na štutnju u liturgiji i koji opravdavaju njezino obdržavanje. Već je Liturgijska Konstitucija Sacrosanctum Concilium naznačila najvažniji motiv takve štutnje: "Da bi se postiglo što djelatnije sudjelovanje... u pravo vrijeme neka se obdržava i sveta štutnja" (SC 30). Premda "narav te štutnje ovisi o trenutku u kojem se u pojedinom slavlju javlja" (OURM 23), ipak štutnjom se uvijek "vjernici... uključuju veoma duboko u otajstvo koje se slavi" (MS 17). Moglo bi se pomisliti da štutnja ne može biti sastavni dio liturgije, jer da nas ona čini naizvan neaktivna. Međutim, "ovo šutljivo sudjelovanje ... mada je prividno manje aktivno, može dati divnu puninu molitvi" (DOC 12b). Prava i predana molitva crpi svoju autentičnost u štutnji, a takva molitva sve više nas uvodi u štutnju i razmišljanje. Dakle, da bismo postigli plodnu nutarnju štutnju, potrebna nam je postojana molitva, i to i osobna i da uvijek sve potpunije, dublje i svjesnije s vjerom sudjelujemo u službenoj molitvi Crkve, posebno u Euharistijskom slavlju, u Službi riječi i u Liturgiji časova. Razumije se da nutarnja štutnja zahtijeva i vanjsku štutnju. Što je dublja nutarnja, tim više se očituje potreba za potpunom vanjskom štutnjom i mirom. Tako vidimo da se štutnja i molitva isprepliću, jedna drugu potiče i potpomaže da budu što autentičnije i dublje te nas na taj način vode sve bliže Bogu (FSS, u: EL 3583-3585).

Posebno je vrijedna i može biti veoma plodna štutnja nakon slušanja Božje riječi. Potrebno ju je iskoristiti, jer u razmišljanju i tišini usvajamo Riječ koju smo čuli, a iz toga se rađa u našim dušama iskrena molitva hvale i predanja. Martino Morganti, citirajući R. Gardinija,

ističe da je Riječ puna otajstva, u isto vrijeme je i lomljiva i prolazna, ali i veoma moćna da usmejri nekome tijek njegova života, jer u sebi nosi nešto vječno: istinu. Potrebno ju je oslušivati u šutnji. Šutnja, bilo da prethodi i priprema liturgijski čin, bilo da iz njega proizlazi, ima zaista veoma veliko značenje. Nažalost, u sadašnjim liturgijskim činima još uvijek je malo časova prave šutnje. S pravom možemo očekivati da će ih biti više, jer je današnjem čovjeku, koji neprestano živi u trci, buci i nemiru, zasita potrebna tišina za razmišljanje i molitvu.³⁶ Zato se s pravom naglašava: "Pojedinci će se sabrati... kad završi čitanje ili homilija, kratko će porazmisliti o onome što su čuli, a poslije pričesti hvalit će i moliti Boga u svom srcu"(OURM 23). Ili: "Časovi šutnje u povezanosti sa Službom riječi mogu se korisno obdržavati prije nego ona započne, nakon prvog i drugog čitanja i na završetku homilije."(OLM 28). Isto tako: "Ako je zgodno i razborito, da se omogućiti odzvanjanje glasa Duha Svetoga u srcima i da se osobna molitva uže poveže s riječju Božjom i s javnim glasom Crkve, slobodno je umetnuti časak šutnje, bilo iza pojedinih psalama, bilo iza čitanja, i kratkih i dužih"(OULČ 202). I u drugim liturgijskim obredima preporučuje se kratka šutnja nakon čitanja Božje riječi i homilije.

Značenje, korist i vrijednost šutnje u liturgiji ovako je sažeto naznačio jedan posaborski dokument: "Da bi se postigla veća učinkovitost Riječi i obilatiji duhovni plod, uvijek treba poštovati, kako su mnogi zaželjeli, svetu šutnju, koju treba obdržavati u određenim vremenima, kao sastavni dio liturgijskog čina, da bi pojedinci, u slaganju s pojedinim časom u koji je smještena, ušli u same sebe ili kratko razmišljali o onome što su čuli i molili Boga u intimnosti svoga duha"(EP 18). Ima mnogo vrijednih razloga za obdržavanje svete šutnje u liturgiji. "...Liturgijska obnova daje toliku važnost šutnji, u kojoj je svatko pozvan da siđe u osobnu nutrinu i izvuče što življe naglaske za svoju zajedničku molitvu, ili da prihvati obveze, radost, bogatstvo koji mu iz crkvene molitve proizlaze."³⁷ Ta šutnja može se očitovati u raznim oblicima.

³⁶ Usp. M. MORGANTI, *Lecture, riti e ministri della liturgia della Parola, u: Autori vari, La Parola di Dio nell'assemblea liturgica*, Queriniana, Brescia 1966, 133-134.

³⁷ G. M. MEDICA, *Catechesi sulla Messa, Nuovo rito preghiere eucaristiche*, LDC, Torino-Leumann 1969, 76.

3. 2. 2. Razni oblici liturgijske šutnje

Razumljivo je da liturgijska šutnja može poprimiti razne oblike. Pojedini dijelovi liturgijskog čina, u kojima šutnja postaje sastavni dio nekog liturgijskog događanja, određuju i uvjetuju njezin oblik i značenje. Ako analiziramo gore navedene tekstove koji govore o liturgijskoj šutnji, a posebno neke od njih,³⁸ dolazimo do određenih tipova, oblika te šutnje. Navest ćemo pet najglavnijih i najplodnosnijih:

Šutnja sabranosti - Ova se šutnja u obnovljenoj posaborskoj liturgiji javlja na više mjesta u raznim formama. Ona nam pomaže da se saberemo, uđemo u svoju nutrinu i postignemo vanjsku i nutranju tišinu, da dublje osjetimo značenje liturgijskog slavlja koje slavimo, te u osobnoj molitvi u intimnosti svoje duše doživimo Božju blizinu i tako s njim uspostavimo dijalog. "Unutarnja molitva je šutnja, znak svijeta koji dolazi, ili šutljiva ljubav. Riječi u toj molitvi nisu govor već kao grančice koje podržavaju ogranj ljubavi" (KKC 2717). U pojedinim dijelovima liturgijskog čina svi okupljeni vjernici pozivaju se na takvu nutarnju sabranost "da postanu svjesni da stoje pred Bogom i da u sebi pobude svoje želje" (OURM 32). I djeca se pozivaju na šutnju sabranosti "da bi se izbjegla opasnost prevelikog gubljenja u izvanjskoj aktivnosti ... i da bi naučili... sabrati se u sebi ili kratko razmisliti ili uzdići u svome srcu hvale i molitve Gospodinu" (DMP 37).

Šutnju sabranosti nalazimo kod raznih liturgijskih čina. Tako kod Mise: prije misne zborne molitve na svršetku uvodnih obreda pred početak Službe riječi celebrant poziva zajednicu vjernika na molitvu te "svi zajedno sa svećenikom neko vrijeme mole u šutnji. Tada svećenik raširenih ruku govori molitvu" (RM 6; OURM 32); zatim kod sveopće molitve misnik "predvodi prošnju,... molitvene nakane govori đakon ili pjevač, ili netko drugi. Sva zajednica izražava svoju molbu zajedničkim zazivom na kraju predložene nakane ili molitvom u šutnji" (OURM 47). Slično je i kod molbenice na Jutarnjoj i Večernjoj (OULČ 193). Ima još nekoliko slučajeva kada celebrant poziva zajednicu vjernika da se sabere i koji časak moli u šutnji koju on zaključuje posebnom molitvom. Tako poziva na sabranost i molitvu u šutnji za one koji upravo trebaju postati dionici nekog

³⁸ Usp. Npr. OURM 23, MS 17, DMP 37, EP 18, OULČ 202-203, RPont., RPOK, PŠEIM više navedenih brojeva, OLM 28).

obreda: kod potvrde da mole Boga da nad krizmanike izlije Duha Svetoga (RP 24); isto kod zavjetovanja redovnika (RPont. - red zavjetovanja redovnika 29) i kod njihove obnove zavjeta (85); to se ponavlja i kod zavjetovanja redovnica (RPont. - red zavjetovanja redovnica 32) i kod njihove obnove zavjeta (92); svećenik kod vjenčanja, prije nego nad mladence zazove ženidbeni Božji blagoslov, pozove prisutne na molitvu "i svi kratko mole u šutnji" (RV 73, 104, 241, 243); i kod obreda sprovoda prije posljednje preporuke i oprostaja nakon svećenikova poziva slijedi koji časak sabranosti i šutnje (RS 10); također u uvodnim obredima pomirenja više pokornika svećenik "sve pozove na molitvu te nakon šutnje zaključi molitvu" (RPOK 23; usp. 50). Časni je rimski običaj da kod svečanih molitava zajednica moli naizmjenično: đakon ili celebrant izriče nakane, slijedi molitva u sabranosti i šutnji, zatim zaključna molitva celebranta. Ovakvo sudjelovanje "mada je prividno manje aktivano, može dati divnu puninu molitvi" (DOC 12b). Posebno je znakovita i duboko dojmljiva šutnja sabranosti kojom počinje liturgijska služba na Veliki petak Muke Gospodnje. Tu se kaže: "Svećenik i sveti poslužnici ... pristupe k oltaru ... i mole neko vrijeme u šutnji" (RM-VP 4). Ta sabranost i šutnja trebaju nas uvesti u proživljavanje otajstva koje toga dana slavimo.

Šutnja promišljanja - To je šutnja koja nam pomaže i omogućuje da u tišini promislimo o svome životu, ispitamo svoju savjest i pokajemo se za svoje grijehе. Takva šutnja posebno je izražajna u pokajničkom činu kod Mise, kada celebrant poziva vjernike da u šutnji promisle svoje grijehе. Time se daje mogućnost vjernicima da se na početku euharistijskog slavlja saberu, u promišljanju kratko ispitaju svoju savjest i pokaju za grijehе te tako raskajani mognu što dostojnije "proslaviti sveta otajstva" (RM 3). Ovakvu šutnju nalazimo i u Časoslovu kod ispita savjesti na početku Povečerja: nakon uvodnog retka i Slava Ocu "preporučuje se zatim ispit savjesti: u zajedničkom slavljenju obavlja se u šutnji ili se uključuje u pokajnički čin, po obrascu Rimskog misala" (OULČ 86). Šutnja promišljanja potrebna je posebno u sakramentu pokore da bismo mogli u tišini promisliti svoje grijehе i za njih se iskreno pokajati. Naime, "u pokornikovim činima prvo mjesto zauzima kajanje... za počinjeni grijeh s odlukom ne grijешiti više", te "o toj skrušenosti i kajanju ovosi istinitost obraćenja. Obraćenje mora iznutra zahvatiti čovjeka da ga iz dana u dan sve

dublje prosvjetljuje i sve više suoblikuje Kristu”(RPOK 6a). Stoga ovaj Obrednik i donosi odredbu: “Nakon homilije neka se posveti prikladno vrijeme štunji da se ispita savjest i potakne na pravu skrušenost i kajanje za grijeha”(26). U Dodatku II. na više mjesta govori se o potrebi štunje promišljanja kod ispita savjesti: “Nakon homilije... neka se uvijek održi časak štunje da svatko može što osobnije obaviti ispit savjesti”(12, 18, 23, 28, 34, 40, 49, 59, 68). Takva štunja preporučuje se i kod pokajničkog čina u obliku raznih zaziva: “Dobro je između zaziva kratko zastati u štunji”(29, 35, 60, 69).

Štunja promišljanja u pokajničkom činu i kod ispita savjesti veoma je poželjna, jer nam pomaže da u tišini shvatimo zloću i težinu grijeha i da odlučimo obratiti se i popraviti. Naime, “Kristovu kraljevstvu možemo pristupiti jedino po metanoji. Ona je nutarnja promjena svega čovjeka. Čovjek počinje misliti, suditi i uređivati svoj život potaknut onom Božjom svetošću i ljubavlju koja nam se u posljednje vrijeme očitovala i u punini udijelila u Sinu.”³⁹

Štunja usvajanja - To je štunja pažljivog slušanja i praćenja molitava u duhovnom zajedništvu s celebrantom koji ih izgovara u ime cijele zajednice vjernika, te svjesnog osobnog nutarnjeg njihova usvajanja, prihvaćanja, što se posebno može ostvariti za vrijeme velikih predsjedateljskih molitava (MS 17). Najočitiji primjer takve svete štunje imamo kod euharistijske molitve: “Tu molitvu izgovara ministerijalni svećenik, koji tumači kako glas Boga, koji se obraća narodu, tako glas naroda, koji uzdiže duše k Bogu. Samo ona (molitva svećenika) treba odzvanjati, dok okupljena zajednica na liturgijskom slavlju obdržava religioznu štunju”(EP 8). “Euharistijska molitva traži da je svi slušaju s poštovanjem i u štunji, te da u njoj sudjeluju poklicima koje predviđa sam obred”(OURM 55h). “Smisao je te molitve da se sav zbor vjernika sjedini s Kristom u ispovijedanju divnih Božjih djela i u prinosu žrtve”(OURM 54). Ovakva štunja cijele zajenice vjernika kod sakramenta potvrde prati biskupovu molitvu kojom zaziva darove Duha Svetoga nad potvrđenike (RP 25). Štunju usvajanja nalazimo i za vrijeme posvetne molitve kod ređenja biskupa (RPont. - ređenje jednog biskupa 24); isto tako kod ređenja prezbitera (RPont. - ređenje jednog prezbitera 20-21) kao i kod ređenja đakona (RPont. - ređenje jednog đakona 20). Vjernici te posvetne molitve prate u dubokoj štunji i tihoj

³⁹ PAULUS VI, Const. Apost. *Poenitemini*, 17. feb. 1966, u AAS 58 (1966), 179.

molitvi. I kod molitve kojom misnik prihvaća zavjetovanje redovnika (RPont. - red zavjetovanja redovnika 29) kao i obnovu njihovih zavjeta (85) ili zavjetovanje redovnica (RPont. - red zavjetovanja redovnica 32) i njihovu obnovu zavjeta (92) zajednica se u šutnji sjedinjuje s tom molitvom.

Posebno upečatljivo značenje ima polaganje ruku u šutnji kod nekih obreda. Taj svečani čin prezbitera ili biskupa vjernici prate također u šutnji, ali u njihovim dušama rađa se iskrena molitva za one na koje se polažu ruke. To je vidljivo kod bolesničkog pomazanja kad nakon molbenice "svećenik položi ruke bolesniku na glavu, ništa ne govoreći" (RBP 74; 125). Svakako je najznakovitije i najvažnije polaganje ruku u šutnji koje prati ređenje biskupa (RPont. - ređenje jednog biskupa 24), prezbitera (RPont - ređenje jednog prezbitera 20) i đakona (RPont. - ređenje jednog đakona 20). Naime, glavni posvetitelj, biskup kod ovih ređenja "šutke položi ruke na glavu ređenika". Ovo polaganje ruku u šutnji zajedno s posvetnom molitvom spada u bit ovog sakramenta. Kod biskupskog ređenja ruke polažu svi nazočni biskupi, a kod svećeničkog i svi nazočni prezbiteri. Za vrijeme ovog polaganja ruku preporučuje se šutnja i tiha molitva za silazak Duha Svetoga na ređenike. Već Hipolit Rimski upozorava na ovu šutnju: "Svi pak šute, moleći u srcu da bi sišao Duh."⁴⁰ I šutnja usvajanja ima veoma veliko značenje da bi naše sudjelovanje u liturgijskim obredima bilo što aktivnije, svjesnije i plodonosnije.

Šutnja razmatranja - Bog govori čovjeku u Svetom pismu i na razne načine. Čovjek sluša, osluškuje taj Božji govor, a nakon toga o njemu razmatra, razmišlja da bi, potaknut Božjom riječi, osnažio svoju vjeru, zahvalio Bogu na svim milostima i darovima, te u pouzdanoj molitvi izmolio Božju pomoć za što potpunije prihvaćanje te Božje riječi i što dosljedniji svagdanji život u svjetlu te riječi. Posebno je "nedjelja vrijeme pogodno za razmišljanje, šutnju, učenje i razmatranje, što pogoduje rastu nutarnjeg i kršćanskog života" (KKC 2186). O prihvaćanju Božje riječi u šutnji govore mnogi posaborski dokumenti. Dakle, šutnja razmatranja u stvari je odgovor na Božju riječ, jer "pojedinci će ... kad završi čitanje ili homilija, kratko porazmisliti o onome što su čuli" (OURM 23). "Služba riječi treba se slaviti na način da potiče razmišljanje ... Dijalog između Boga i ljudi ...

⁴⁰ B. BOTTE, *La Tradition apostolique de Saint Hippolyte*, Heft 39, Münster Westfalen 1963, 6.

zahtijeva kratke časove štutnje, prikladne zajednici, za kojih bi Božja riječ prodirala u srca i u njima proizvodila odgovor u molitvi. Takvi časovi štutnje u povezanosti sa Službom riječi mogu se korisno obdržavati prije nego ona započne, nakon prvog i drugog čitanja i na završetku homilije.”(OLM 28). “Da bi se postigla veća učinkovitost Riječi i obilatiji duhovni plod, uvijek treba poštovati... svetu štutnju... da bi pojedinci... ušli u same sebe i kratko razmišljali o onome što su čuli” (EP 18). I kod misa s djecom “između čitanja... ništa ne smeta da se umjesto pjevanja pokatkada malo zadrži u štutnji razmišljanja” (DMP 46), jer su i djeca sposobna sabrati se i razmišljati, ali potrebno ih je poučiti da lakše shvate važnost pojedinih liturgijskih elemenata, također i štutnje (13; 37). Božja riječ pomaže vjernicima da se uključe duboko u otajstvo koje se slavi (MS 17). I obred krštenja napominje da se “služba Božje riječi sastoji od čitanja jednog ili više odlomaka Svetog pisma; od homilije, s dodatkom časa štutnje” (RK 17). Sličnu uputu nalazimo i u Časoslovu: “Poslije čitanja ili homilije može se, prema prilikama, kratko vrijeme držati štutnja” (OULČ 48); i niže: “Psalamske molitve...mogu se po volji upotrebljavati, po pavilu stare tradicije, to jest da se po završetku psalama, nakon određene štutnje, u tu molitvu skupe i njom zaključe osjećaji molitelja” (112). Još: “Dakle, ako je zgodno i razborito, da se omogući odzvanjanje glasa Duha Svetoga u srcima i da se osobna molitva uže poveže s riječju Božjom i javnim glasom Crkve, slobodno je umetnuti časak štutnje, bilo iza pojedinih psalama., a osobito ako se iza štutnje dodaje psalamska molitva, bilo iza čitanja, i kratkih i dužih” (202). I u obredu pomirenja više pokornika s pojedinačnom ispovijedi i odrješenjem “ako ima više čitanja, tada se između njih umetne psalam ili druga prikladna pjesma ili se obdržava štutnja, kako bi vjernici dublje shvatili Božju riječ i uz nju srcem prionuli” (RPOK 24); “nakon homilije neka se posveti prikladno vrijeme štutnji” (26). I kod pokorničkih slavlja “između čitanja pjevaju se pjesme ili psalmi ili se obdržava štutnja” (36). Slično i u psalamskim molitvama, koje nakon određene štutnje iza psalma sakupe osjećaje molitelja (OULČ 112), i u Vazmenom bdjenju nakon pojedinog čitanja s njegovim psalmom celebrant pozove na molitvu, nakon čega svi neko vrijeme mole u štutnji koju celebrant zaključuje Zbornom molitvom (RM-B 23). “U jednom i u drugom slučaju molitve skupljaju prošnju zajednice i daju posadašnjajuće tumačenje biblijskim tekstovima koji su navješteni ili moljeni u kršćanskoj

zajednici.”⁴¹ Očito je da nam i šutnja razmatranja uvelike omogućuje dublje shvaćanje i vjernije prihvaćanje Božje riječi te potpunije oblikovanje života u njezinu svjetlu.

Šutnja klanjanja i zahvale - To je stav dubokog klanjanja u tišini i sabranosti pred neizmjernom tajnom Božjeg veličanstva. “Ime je Gospodje sveto. Zato ga čovjek ne smije zlorabiti. Mora ga čuvati u pamćenju u šutnji klanjanja prožetog ljubavlju” (KKC 2143). S tim klanjanjem povezano je tiho zahvaljivanje Bogu za sva njegova dobročinstva kojima smo obdareni u Kristu. Svjesni smo svoje ograničenosti i slabosti, ali i Božjeg dara sinovstva u Sinu Isusu Kristu, po kojem smo postali Božja djeca, braća Kristova i baštinici neba. Ova svijest potiče nas na duboki poklon i iskrenu zahvalnost Božjoj svemogućnosti i dobroti, koja nam se objavila u Kristu za nas Raspetome i Uskrsnulom. Ovaj čin poklona i zahvale najpotpunije se ostvaruje i očituje u euharistijskom slavlju, jer je ono najglavniji, centralni liturgijski čin Crkve. Naime, “misno slavlje, kao djelo Krista i hierarhijski uređenog Božjeg naroda, središte je svega kršćanskog života, koliko za opću Crkvu toliko i za mjesnu, a tako i za pojedine vjernike” (OURM 1; PŠEIM 1; EM 6). “Sama euharistijska žrtva je izvor i vrhunac svega bogoslužja Crkve i cjelokupnog kršćanskog života” (PŠEIM 3e). Najpotpunije sudjelujemo u ovom slavlju, ako se kod mise sakramentalno pričestimo i to hostijama posvećenim na toj misi (EM 31; PŠEIM 13), jer Kristova prisutnost u euharistiji “svoj vrhunac doseže u sakramentalnoj pričesti” (PŠEIM 82). Neposredno prije pričesti razmišljamo o Kristu koji nam se u pričesti dariva i u tihoj molitvi klanjanja pripremamo se zajedno s misnikom da bismo plodonosno primili Kristovo tijelo i krv (OURM 56f). Nakon pričesti opet u razmišljanju i tihoj molitvi poklona i zahvale “uzdizemo u svom srcu hvale i molitve Gospodinu” (DMP 37).

Crkveni dokumenti jasno nam naglašavaju da “slavljenje euharistije unutar misne žrtve jest u pravom smislu riječi izvor i svrha štovanja koje se euharistiji iskazuje izvan mise” (EM 3e). Stoga vjernici trebaju biti svjesni “da molitva pred Kristom u sakramentu produžuje ono jedinstvo što su ga postigli u pričesti i obnavlja savez euharistijskog slavlja koji ih potiče da ga vladanjem i životom odraze” (PŠEIM 81). Iz posaborskih dokumenata proizlazi ono bitno

⁴¹ D. SARTORE, nav. čl., str. 301; Isti, nav. pojam, 1388.

što je potrebno naglasiti: Euharistijska pobožnost je potpuna i pravilna ako euharistijsko otajstvo promatramo u cijelosti, to jest u slavljenju mise i u štovanju euharistijskih prilika koje se čuvaju poslije mise (PŠEIM 4). Stoga se posve ispravno može ustvrditi: "Euharistijska je žrtva vrelo i vrhunac svega bogoštovlja Crkve i svega kršćanskog života. Euharistijska prisutnost u svetohraništu počinje od mise i vodi k misi: ona nije prvotna svrha euharistijskog misterija. Euharistijska prisutnost u svetohraništu jest zato tu da se proširi milost euharistijske žrtve, na one koji nisu mogli u samoj žrtvi sudjelovati. Kristu stvarno prisutnom pod sakramentalnim prilikama treba iskazivati božansko štovanje, jer on jest Bog; treba mu se dakle klanjati, ali prvenstveno treba sveti sakrament blagovati. To dvoje očividno nije jedno protiv drugoga. Ali mora svima biti jasno, da je blagovanje prvotnije od klanjanja."⁴²

"Preporučuje se" da se klanjanje pred Kristom u presvetom oltarskom Sakramentu vrši "u duhu svete liturgije", a može biti ispunjeno "svetim čitanjima, pjevanjem i svetom šutnjom te postane što djelotvornije za napredak duhovnog života same zajednice. Tako će se ...promicati duh jedinstva i bratstva što ga euharistija označuje i ostvaruje" (PŠEIM 90). Očito je da u štovanju euharistijskog otajstva, bilo u misi bilo izvan mise, šutnja klanjanja i zahvale ima veoma veliku ulogu.

Sličnu šutnju klanjanja i zahvale imamo u obredu klanjanja svetom Križu u liturgiji Velikog petka. "Svećenik stane pred oltar, primi križ, pri vrhu ga malo otkrije i podigne te zapjeva poziv 'Evo drvo križa' ... Svi odgovore: 'Dođite, poklonimo se'... i čim to otpjevaju kleknu i neko se vrijeme u tišini klanjaju, a svećenik stoji i drži uzdignut križ" (RM-VP 15). To se ponavlja još dvaput. Za ovog klanjanja u tišini zahvaljujemo Kristu Raspetome, što je za nas podnio muku križa.

"Analiza tekstova koji su protumačili i razvili uputu SC 30 dovodi nas do zaključka da je liturgijska obnova postavila kraj mučanju (mutizmu) kršćanskog (liturgijskog) skupa i nevažnosti riječi, i učinila da procvjeta šutnja kao dio slavlja i kao puni oblik liturgijskog sudjelovanja. Predviđeni su razni oblici ove liturgijske

⁴² T. J. ŠAGI-BUNIĆ, Duh i temeljne linije upute 'Euharistijski misterij' (Pogovor), u: Sveta Kongregacija obreda, *Uputa o štovanju euharistijskog misterija*, H.K.D. sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1967, 47-48. Usp. EM 3e,f,g; PŠEIM 3,4,15.

šutnje bez strogih shema i sa širokim mogućnostima prilagodbe: svaka liturgijska zajednica, zajedno sa svojim predsjedateljem, treba pronaći prikladan ritam za određeno slavlje, koje bi bilo izraz njezine vjere i njezina života.”⁴³

Z a k l j u č a k

Iz svega iznesnog i analiziranog možemo izvesti zaključke:⁴⁴

1. Na Drugom vatikanskom saboru otkrivena je važnost liturgijske svete šutnje, koja je u predsaborsko vrijeme bila zanemarena. Međutim, ona nije nenadomjestiva, niti magijska, niti joj je značenje u njoj samoj. To je šutnja sudjelovanja koja nam pomaže što dublje proniknuti u otajstvo koje se slavi, što bolje čuti Božju riječ, usvojiti je i odgovoriti na nju. Ona je znak vjere i poniznosti dok promatramo Božje spasiteljsko djelovanje i slušamo njegovu riječ. Sveta šutnja pomaže svim sudionicima liturgijskih čina da se u duhovnom ozračju u te čine što dublje uključe, da ih usvoje i da u njima sudjeluju u punini nutarnjeg i vanjskog svjesnog i aktivnog sudjelovanja.

2. “Šutnja preporučena u liturgiji (SC 30) je prostor »da se omogućiti odzvanjanje glasa Duha Svetoga u srcima« (OULČ 202). Potrebno je stvoriti šutnju u svojoj nutрини, da bi se mogao izreći unutarnji Gost (*dulcis hospes animae*), da bi on u našim srcima oblikovao sinovsku molitvu; u stvari, ne znamo moliti kako je prikladno, ali Duh dolazi u pomoć našoj slabosti, posreduje za nas (usp. Rim 8,26), čini da se usuđujemo obratiti Bogu nazivajući ga: Oče naš.”⁴⁵

3. Što više čitamo Bibliju tim više upoznajemo vrijednost šutnje. Iznijeli smo razne vidove šutnje u Svetom pismu: šutnju Božju, čovjekovu, Isusovu, B. D. Marije i šutnju žena. Dok u šutnji razmišljamo o Božjoj riječi, osjećamo da nam Bog govori, da nam se objavljuje upravo u tišini (1 Kr 19, 11-13), da uspostavlja dijalog s nama, da je prisutan i onda kada šuti, ili se nama pričinja da šuti. Krist nam svima može biti primjer kako Boga trebamo tražiti i pronaći

⁴³ D. SARTORE, nav. čl., 302; Isti, nav. pojam, 1388.

⁴⁴ Usp. Isto (za neke dijelove ovoga što slijedi), str. 302-305; 1388-1389.

⁴⁵ Commissione Liturgica del Grande Giubileo dell' anno Duemila, *Vieni Santo Spittito, Sussidio liturgico per l' anno 1998*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano) 1997, 24.

moleći u tišini samoće (Mt 14, 23; Mk 1, 35; Lk 9, 18; Iv 6, 15). On je došao objaviti nam otajstvo Božjeg spasenja, koje je prešućeno u drevnim vremenima, a sada odredbom vječnoga Boga očitovano po proročkim pismima (Rim 16, 25-26). I Djevica Marija nam je putokaz kako u tišini trebamo moliti i biti neprestano povezani s Bogom prebirući u svom srcu velika Božja djela.

4. Sabor je shvatio da šutnja u liturgiji ima veliku vrijednost, posebno u uvjetima žurbe i napetosti u kojima živi današnji čovjek. Potrebno je zastati i povući se u nutrinu, da bismo se susreli sa sobom, s drugima i s Bogom. Zato je Sabor i izrazio želju "u pravo vrijeme neka se obdržava i sveta šutnja" (SC 30). Obrednici i dokumenti posaborske liturgijske obnove šutnji su dali zapaženo mjesto u raznim liturgijskim obredima, iz čega je postalo vidljivo da šutnja sačinjava sastavni dio liturgijskih slavlja.

5. "Stoga se može dobro shvatiti važnost i vrijednost šutnje koja slijedi poziv koji predsjedatelj upućuje zajednici da moli u šutnji: ovo nije prazno vrijeme, nego nutarnji predah. Utonuti u šutnju znači ispuniti se Duhom Božjim, koji govori u tišini! Da bismo ga osjetili, čuli, uživali u njemu, potrebno je šutjeti (usp. OLM 28). Šutnja klanjanja i razmišljanja najbolji je način za prihvaćanje Božje riječi, onoga što Duh govori Crkvama (usp. Otk 7,6). Nakon navještaja riječi šutnja je naravni nastavak koji potpomaže unutarnje prihvaćanje (usp. OLM 28): hrani razmišljanje o onom što trebamo činiti da bismo se suoblikovali Kristu."⁴⁶

6. Važnost šutnje na poseban način vezana je uz Riječ. "Šutnja i riječ idu zajedno. Jedna pretpostavlja drugu. Da, zajedno, one čine cjelinu u koju se uključuje živi čovjek, i to je lijepo otkriće... Na dobrobit je riječi kojom se treba baviti u šutnji. Budući da se liturgija velikim dijelom sastoji od riječi, koje je Bog izrekao ili su Bogu upravljene..., u ovim riječima treba odsijevati istina, istina Božja i spašenog čovjeka. U njima se treba izražavati srce, srce Kristovo, u kojemu živi ljubav Oca, i srce čovjeka, koji je privezan uz Krista... Ove riječi trebaju biti neizmjerne, trebaju biti pune mira i ispunjene nutarnjim znanjem. Ali, one su to, samo ako se rađaju u šutnji. Važnost šutnje za sveto slavlje ne može biti precijenjena, bilo da se radi o šutnji

⁴⁶ Isto.

koja ga priprema ili o onoj koja treba nastati za vrijeme slavlja. Šutnja otvara unutarnje vrelo iz kojega ključa Riječ.”⁴⁷

“Razne stare liturgije poznavale su đakonske opomene koje su poticale na smjerno slušanje prije navještaja Riječi: »Šutite!«, »Stojte u šutnji, slušajući pažljivo!«. U ovoj svojoj smjernoj i meditativnoj šutnji prema Riječi, Crkva slijedi primjer Djevice Marije, koja u sebi pohranjivaše sve te događaje i prebiraše ih u svome srcu«(Lk 2, 19).”⁴⁸

7. “U bogoslužju su potrebni, danas još više nego nekada, časovi tišine, u kojima će ono što je čovjek osjetilima vidio i čuo prodirjeti u njegovu dubinu.”⁴⁹ Današnji čovjek zaista traži časove tišine, da bi na taj način dublje ušao u otajstvo koje slavi u obredu. To očituje određenu duhovnu čežnju za intenzivijom spoznajom i proživljavanjem liturgijskog događanja, ali isto tako zahtijeva i liturgijsku zrelost. Liturgija se ne slavi po ustaljenim shemama, ne može se točno unaprijed programirati ni vremenski, ni prostorno, ni kronološki, ne može se zatvoriti u stroge kalupe. Liturgiju slavi živi čovjek, zato se i ona razvija i živi. Nije zauvijek dana i određena. Ona se rađa u čovjekovu duhu i srcu u tišini i razmišljanju. Čovjek-vjernik oblikuje liturgiju, udahnjuje joj životnost i aktualnost, a liturgija izgrađuje čovjeka-vjernika i pomaže mu da postane i ostane Božji prijatelj, sin u Sinu. Predvoditelj liturgijskih slavlja pozvan je da ih kreativno oblikuje i prilagodi vremenu, prostoru i skupu okupljenih vjernika u onome u čemu je liturgija promjenjiva, a da sačuva netaknutim ono što je bitno, objavljeno i nepromjenjivo. Za ovakvo programiranje liturgije traži se mnogo Božjeg duha, sabranosti, umijeća, takta, razboritosti. Upravo liturgijska šutnja, povlačenje u dubine duha i srca i susret s Gospodinom u tihoj molitvi i razmišljanju, uvelike može pomoći i predvoditelju i vjernicima da stvore pravu liturgijsku zajednicu vjere, molitve, radosti i svjesnog aktivnog sudjelovanja u liturgijskim činima. Tada liturgija postaje život, a život liturgija.

8. Naveli smo i razne tipove, oblike koje šutnja može poprimiti, koji pomažu i omogućuju vjernicima da što dublje zarone u liturgijsko otajstvo koje se slavi i tako se u intimnosti srca susretnu sa svojom

⁴⁷ R. GUARDINI, nav. dj., 24-25.

⁴⁸ D. SARTORE, nav. čl., str. 304; Isti, nav. pojam, 1389.

⁴⁹ R. BERGER, *Mali liturgijski leksikon*, KS, Zagreb 1993, 160.

osobnom savješću, obnove zajedništvo ljubavi s drugima i učvrste živu vjeru i sinovsku ljubav s Bogom.

9. "Na kraju, htjeli bismo naglasiti podudaranje ove obnovljene liturgijske prakse s kontemplativnim usmjerenjem suvremene duhovnosti, u kojoj se može zabilježiti jaka potreba sabranosti, šutnje, samoće, kao uvjet slobode, slušanja, spremnosti da se otvori Duhu i ponovo pođe putem Kristove molitve. Zaključimo riječima mons. A. Bugninia: »Tibi silentium laus! (Slava tebi šutnjo!). Nema više nepomičnih i nijemih promatrača, nego sudionici aktivni, svjesni, koji mole, koji se znaju zanijeti i živjeti "otajstvo" molitvom, pjevanjem, činom, šutnjom nestrpljivog očekivanja i klanjanjem. Šutnja, koja nije pokazivač duhovne njemoće (mutizma): ona je oživljavajući čas milosti, u kojemu šuti stvorenje, ali govori Duh (Sveti).«⁵⁰

10. Možda bi se sve ovo što smo iznijeli o značenju i vrijednosti šutnje moglo izraziti jednom rečenicom: "Što je dublje otajstvo, veća je šutnja, i više se očituje djelo Duha."⁵¹

⁵⁰ D. SARTORE, nav. čl., str. 305; Isti, nav. pojam, 1389.

⁵¹ Commissione Liturgica..., Vieni Spirito Santo, 25.

Riassunto

IL SILENZIO PARTE INTEGRANTE DELLA LITURGIA E DELLA PREGHIERA PERSONALE

Marin Škarica

Nella liturgia e nella preghiera personale il silenzio è una tradizione molto antica e onorata. Coll' andar del tempo è sparito completamente, almeno nella liturgia ufficiale. Negli anni prima del Concilio Vaticano secondo era del tutto trascurato. Pure in quel tempo si scopre sempre di più l' importanza ed il valore del silenzio, a cui stimolano i liturgisti conosciuti, gli scrittori religiosi ed alcuni documenti ecclesiastici. Finalmente il Concilio riscopre e mette in rilievo la necessità ed il valore del silenzio come parte integrante della preghiera liturgica e personale e stabilisce che "si osservi anche a tempo debito il sacro silenzio" (SC 30).

Gli aspetti significativi del silenzio troviamo anche nella Sacra Scrittura: il silenzio di Dio, dell' uomo, di Gesù, di Maria, delle donne pie. Il rinnovamento liturgico poconciliare ha preso sul serio il desiderio e la direttiva del Concilio sulla necessità dell' osservazione del silenzio ed ha dato al silenzio, nei vari documenti poconciliari e nei Rituali rinnovati, un posto molto rilevante. Ciò è osservabile dai testi citati nei quali si danno le direttive come e quando è necessario osservare il silenzio sacro come parte integrante della celebrazione liturgica. I codesti testi chiaramente mostrano che il silenzio nella liturgia ha un significato e valore grande. Esso è un respiro interiore, perché possiamo riempirci dello Spirito di Dio, che parla nel silenzio. Perciò occorre fermarsi ed entrare dentro di sé "per accogliere nei cuori la piena risonanza della voce dello Spirito Santo" (IGLH 202). Il silenzio ci aiuta a comprendere più profondamente il mistero che si celebra, a percepire meglio la parola di Dio che viene annunciata ed ad accoglierla e nella fede rispondere ad essa.

Le funzioni liturgiche, nelle quali il silenzio diventa la loro parte integrante, determinano e condizionano il suo tipo, forma e valore. Qui distinguiamo i cinque più importanti e fruttuosi tipi del silenzio: "silenzio di raccoglimento"- per la preghiera personale nella tranquillità; "silenzio di riflessione"- per l' esame della coscienza e per la contrizione; "silenzio di appropriazione"- specialmente durante le preghiere presidenziali: "silenzio di meditazione"- dopo la lettura della parola di Dio e dopo l' omelia; "silenzio di adorazione e di ringraziamento"- dopo la comunione e nel culto eucaristico.

Il silenzio inteso così non è un riflesso del mutismo spirituale, ma è vivificante momento di grazia, in cui tace la creatura, ma parla lo Spirito Santo. Più profondo è il mistero, più grande è il silenzio, e più si dispiega l' opera dello Spirito.